

AYDINOĞLU MEHMET BEY'E SUNULAN *TEZKİRETÜ'L-EVLİYÂ* VE *KISASU'L-ENBİYÂ* TERCÜMELERİ ÜZERİNE

Abdülbaki ÇETİN*

Öz

Aydinoğulları Beyliği, Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra Batı Anadolu'da kurulan beyliklerinden biridir.

Beyliğin kurucusu Mehmet Bey başta olmak üzere Aydinoğulları beyleri Türkçe telif ve tercümelere önem vermiş, ilim adamlarını bu yönde teşvik etmişlerdir.

Aydinoğlu Mehmet Bey adına Sa'lebî'nin *Kıyasu'l-enbiyâ'sı* (*Kitâbu Arâisi'l-mecâlis fî Kasasi'l-enbiyâ*) ile Feridüddin-i Attar'ın *Tezkiretü'l-evliyâ'sı* Türkçeye tercüme edilmiştir. Bu iki tercüme aynı mütercime aittir. Aydinoğlu Mehmet Bey'e sunulan *Tezkiretü'l-evliyâ* tercümesi, bazı değişikliklerden sonra Umur Bey bin Ali Han'a da sunulmuştur.

Bu çalışmada Aydinoğlu Mehmet Bey adına Arapçadan tercüme edilen *Kıyasu'l-enbiyâ* ile Farsçadan tercüme edilen *Tezkiretü'l-evliyâ* üzerinde durulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Aydinoğlu Mehmet Bey, Tezkiretü'l-evliya, Kıyasu'l-enbiya, Mustafa bin Muhammed, Aydinoğulları Beyliği.

ON TRANSLATIONS OF *TADHKIRAT AL-AWLIYA* AND *QISAS AL-ANBIYA* DEDICATED TO AYDINOĞLU MEHMET BEG

Abstract

Aydinogullari Principality, is one of the pricipalities established in the Western Anatolia after the fall of Anatolian Seljuk State.

Mehmet Beg, in particular, the founder of Aydinogullari together with the other begs of the pricipalality, urged writing and translating Turkish works, and provided the scholars with the encouragement in this way.

On behalf of Aydinoglu Mehmet Beg, Thalebi's *Qisas al-anbiya* (stories of the prophets) and Farid al-din Attar's *Tadhkirat al-awliya* (memoirs of the saints) were translated into Turkish. Both of these translations were belong to the same translator. *Tadhkirat al-awliya* which was presented to Aydinoglu Mehmet Beg, was also presented to Umur Beg bin Ali Han, after some minor amendments.

In this study, it is aimed to focus on *Qisas al-anbiya* (stories of the prophets), translated from Arabic and and *Tadhkirat al-awliya* (memoirs of the saints) translated from Persian, both of which dedicated to Aydinoglu Mehmet Beg.

Keywords: Aydinoglu Mehmet Beg, Tadhkirat al-awliya, Qisas al-anbiya, Mustafa bin Muhammed, Aydinogullari Principality.

* Doç. Dr.; Bingöl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, abdcetin@gmail.com.

Giriş

Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra Batı Anadolu'da kurulan beyliklerden biri de Aydınolu Beyliği'dir. Beyliğin kurucusu Mehmet Bey (l. 1334), önceleri Germiyanoğullarına tabi bir subaşı idi.¹ "Germiyan hükümdarı I. Yakup Bey'in emriyle Ege denizine inerek elde ettiği yerlerde babası adına bir beylik kurmuştur."² Aydınolu Beyliği (1308-1390//1402-1425).

Aydınolu Mehmet Bey, diğer Türk beyleri gibi ilme ve ilim adamlarına çok önem vermiş, Türkçe tercümeleri özellikle teşvik etmiştir. Onun meşhur seyyah İbn Battta'ya hazırlattığı seçme hadislere *Türkçe* bir şerh yazılmasını istemesi bunun güzel bir örneğidir.³

Aydınolu Mehmet Bey adına tercüme edilen eserlerin başında Sa'leb'nin *Kıtasu'l-enbiyâsı* (*Kitâbu Arâisi'l-mecâlis fi Kasası'l-enbiyâ*) ile Feridüddin-i Attar'ın *Tezkiretü'l-evliyâ'sı* gelir.⁴

Tezkiretü'l-evliyâ tercümesi

Türkçe tercüme faaliyetlerinde çok rağbet edilen eserlerden biri meşhur mutasavvıf Feridüddin-i Attar'ın *Tezkiretü'l-evliyâ'sı*dır.

Tezkiretü'l-evliyâ Türkçeye birkaç kez tercüme edilmiştir.⁵ Tercümelerin çoğunun mütercimi ve tercüme tarihi belli değildir. Ancak dördünün sunulduğu hükümdarlar bellidir ki bu da söz konusu tercümelerin ait olduğu dönemi tayin etmemiz açısından önemlidir:

1. Aydınolu Mehmet Bey
2. Göynük Hisar Beyi Umur Bey⁶

¹ Himmet Akın, *Aydın Oğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., İstanbul, 1968, s. 15.

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, TTK Yay., Ankara, 1988, s. 104.

³ bk. Eb Abdullah Muhammed İbn Battta Tanc, *İbn Battta Seyahatnâmesi*, (eviri, İnceleme ve Notlar: A. Sait Aykut), C. 1, YKY Yay., İstanbul, 2004, s. 421; Abdülbaki Çetin, "On Dördüncü Yüzyıla Ait Anonim Hadis Kitabı Olarak Bilinen Türkçe Eser zerine", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 19, Konya, 2006, s. 109-123.

⁴ Aydınolu Beyliği'nde Türkçe faaliyetleri için bk. Abdülbaki Çetin, "Aydınolu Beyliği'nde Türk Edebiyatı", *Türkoloji Kültürü*, C. 1, S. 2, Erzurum, 2008, s. 85-91; Mehmet şeker, "Aydınolu Beyliğinin Kültür Hayatı ve Türkçeciliği", *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu-I: Aydınolu Beyliği Tarihi, 04-06 Kasım 2010 (Bildiriler)*, (haz. Mehmet Ersan-Mehmet şeker-Cüneyt Kanat), TTK Yay., Ankara, 2013, s. 363-379. Ayrıca bk. Mehmet şeker, *Anadolu'nun Türkleşmesi ve Kültürel Hayatı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2006, s. 215-252.

⁵ bk. Abdülbaki Çetin, "Sultan II. Murat'a Sunulan *Tezkiretü'l-evliyâ* Tercümesi zerine", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 53, Erzurum, 2014, s. 95-101.

3. Candaroğulları döneminde Bahadır Han⁷

4. Sultan II. Murat⁸

Aydınöğlü Mehmet Bey'e sunulan tercüme

Aydınöğlü Mehmet Bey'e sunulan *Tezkiretü'l-evliyâ* tercümesinin beş nüshası tespit edilebildi:

1. Beyazıt Devlet Kütüphanesi Veliyüddin Efendi 1643/1
2. Bursa YEBEK, Genel 4999 (Eski kayıt: Müze Kitaplığı E 53/218⁹)
3. Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları 26-a¹⁰
4. Süleymaniye Kütüphanesi Mihrişah Sultan 166¹¹
5. Millî Kütüphane Eskişehir İl Halk Ktp. Koleksiyonu (26 Hk) 326¹²

Eserin mukaddimesinde geçen aşağıdaki cümleler söz konusu tercümenin Aydınöğlü Mehmet Bey'e sunulduğunu göstermektedir:

⁶ Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Beyazıt 3286. (Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 1. cilt, TTK Yay., Ankara, 1998, s. 440). Tavsifi için bk. *İKTÇYK*, s. 567-568, Nr. 374.

⁷ Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Y-154/[2], vr. 20b-258a. Tavsifi için bk. Yücel Dağlı vd., *Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu*, YKY, İstanbul, 2001, s. 67, Nr. 154 [Fuat Köprülü'den satın alınan yazmalardan]. Eser, "... Sultân ibn-i sultân ve'l-hakan ibn-i hakan ebü'l-feth melik-i İsfendiyâr Bahadır Han" a (vr. 20b/7-9) sunulmuştur. Bu tercüme, Serhat Küçük tarafından doktora tezi olarak hazırlanmış (2011) ve yayımlanmıştır. (Serhat Küçük, *XVI. Yüzyıla Ait Bir Tezkiretü'l-evliyâ Tercümesi*, Kesit Yay., İstanbul, 2013). Küçük'e göre eser 1392-1440 yılları arasında tercüme edilmiş olup Mübârizü'd-dîn İsfendiyâr (1392-1440)'a sunulmuştur (Küçük, *age.*, s. 30). Ayrıca Agâh Sırrı Levend, *Tezkiretü'l-evliyâ'nın "Candaroğullarından Bayezid Beyoğlü İsfendiyâr adına"* yapılmış bir tercümesinin vaktiyle kitapçı Raif Yelkenci'de olduğunu kaydeder. (bk. Levend, *age.*, s. 440).

⁸ Süleymaniye Ktp. Serez 1800. Ayrıntılı bilgi için bk. Abdülbaki Çetin, "Sultan II. Murat'a Sunulan *Tezkiretü'l-evliyâ* Tercümesi Üzerine", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 53, Erzurum, 2014, s. 95-123.

⁹ Tavsifi için bk. Muharrem Ergin, "Bursa Kitaplıklarındaki Türkçe Yazmalar Arasında" *TDED*, C. IV, S. 1-2, İstanbul, 1950, s. 111.

¹⁰ Nail Bayraktar, *Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları Alfabetik Kataloğu II*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul, 1995, s. 12, Nr. 111. Atatürk Kitaplığında Osman Ergin Yazmaları arasında 1618 numarada mukayyet başı ve sonu eksik bir *Tezkiretü'l-evliyâ* tercümesi daha bulunmaktadır. "Bâb"lara ayrılan ve her babda bir velinin menakıbına yer verilen bu tercümenin mevcut kısmı 26. bab (baştan eksik) ile 50. babı (sondan eksik) havidir: 27. bab: El-bâbu's-sâbi' ve'l-'işrûn fi makâlâti *Ahmed-i Harb* rahmetu'llahi 'aleyh. (vr. 2a/4), 50. bab: El-bâbu'l-hamsîn fi makâlâti *'Abdu'llâh bin Celâf*] rahmetu'llahi ['aleyh] (vr. 57b/13). Kütüphane kataloğunda bu tercüme "*Aydınöğlü Mehmed Bey namuna yapılmış bir tercüme*" olarak yer almıştır. (bk. Bayraktar, *age.*, s. 12, Nr. 112).

¹¹ Mihrişah Sultan vakfidir. Basma fihristte Aydınöğlü Mehmet Bey ("li-Mehmed bin Aydın") eserin müellifi gösterilmiştir. bk. *Defter-i Kütübhane-i Mihrişah Sultan*, Mürettihiye Matbaası, Dersaadet (İstanbul), 1310, s. 19. İstinsahı: "fi'l-yevmi's-sâbi' min şehri'l-Şa'bâni'l-muazzami, min şuhûri sene semâne ve tis'îne ve tis'a-mie. Sene 998" 7 Şaban 998/11 Haziran 1590.

¹² vr. 2b-3a arasından (mukaddimenin yarısından itibaren 4. velî Mâlik bin Dinâr'a kadarki kısım -Mâlik bin Dinâr menakıbının bir kısmı dâhil-) birkaç varak eksiktir. Sondan ise tamamlanmasına bir varak kala eksik bırakılmıştır. Bu sebeple nüshanın istinsah tarihini bilmiyoruz.

Çün ol ħudāvendigār-ı ‘aşıq ve ol dīzār-ı yār-ı şādık ol mekārīm-i ‘avdetü’l-ĥalāyık, ol menba’-ı ‘ırfānū’l-ĥaĥāyık ol **mübārizü’ d**-devleti ve’ d-**dīn**, ol **Mehmed Ġāzī Beg ibn-i Aydın** *favvele’ llāhu ‘ömrehü ve zāde şevketehü* ĥazretleri ... ben faĥīr-i ĥaĥīr du‘ācısına işāret eyledi-kim evliyā’u’ llāh ve meşāyih sözlerin-den bir kitāb te’līf ve taşnīf eyleyem.

Hemān-dem ‘ala’r-re’si ve’l-‘ayn diyüp... işbu **Tezkiretü’l-evliyā** kitabın buldum, Pārsī dilinden Türkī diline dönderdüm.¹³

Bu tercümenin üç nüshasını (Mihrişah 166, Veliyüddin 1643/1, Beyazıt 3286) tespit eden Hellmut Ritter, üçüncü nüshasının (“Bayezid Umumî 3286”) bir başka beye, Umur Bey b. Ali Han’a, sunulduğuna dikkat çekerek önemli bir hususa parmak basmıştır.¹⁴

Umur Bey b. Ali Han’a sunulan nüsha

Beyazıt Devlet Kütüphanesi Beyazıt 3286 numarada mukayyet bu nüsha, *İstanbul Kitaplıkları Tarih ve Coğrafya Yazmaları Kataloğu*’nun (=İKTCYK) 6. fasikülünde “*Müellifi Belli Olmayan Kitaplar*” başlığı altında 374. sıra numarasıyla ayrıntılı bir şekilde tavsif edilmiştir.

Beyazıt Devlet Ktp. Beyazıt 3286

227x160, 170x95 mm. 108 vr, 13 satır, Hasan Rüşdî’nin harekeli nesih hattıyla, sarıca aharlı kâğıt. 1b-2a sayfaları yaldızlı, diğer sayfalar kırmızı cetveli, hafif tezhipli. Şemseli,

¹³ *Tezkiretü’l-evliyā* tercümesi, Beyazıt Devlet Ktp. Veliyüddin Ef. 1643/1, vr. 1b/12-2a/8. *krş.* Bursa YEBEK, Genel 4999 (Eski kayıt: Müze Kitaplığı E 53/218), vr. 2a/1-8; Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları 26-a, vr. 1b/10-2b/13; Süleymaniye Ktp. Mihrişah Sultan 166, vr. 1b/14-2a/11; Milli Kütüphane Eskişehir İl Halk Ktp. Koleksiyonu (26 Hk) 326, vr. 2b/9-13. Son iki nüshada Aydınoğlu Mehmet Bey -bu tercümenin Umur Bey bin Ali Han’a sunulan düzenlemesinde/nüshasında olduğu gibi- “*ħudāvendigār-ı a‘zam ve maħdüm-ı mu‘azzam*” olarak medhedilmiştir: “Çün ħudāvendigār-ı a‘zam ve maħdüm-ı mu‘azzam meliki’l-ümerā’i ve’l-e‘āzım cāmī’u’l-mekārīm, ‘avnu’l-ĥalāyık, menba’u’l-‘ırfān ve’l-ĥaĥāyık **mübārizü’ d**-devleti ve’ d-**dīn**, **Mehmed** [*mim* şeddeli] **bin Aydın Ġāzī**” (*Tezkiretü’l-evliyā* tercümesi, Milli Kütüphane Eskişehir İl Halk Ktp. Koleksiyonu (26 Hk) 326, vr. 2b/9-12). *krş.* “*ħudāvendigār-ı a‘zam ve maħdüm-ı mu‘azzam meliki’l-ümerā’i ve’l-ekābiri Umur Beg bin ‘Alī Ĥan favvele’ llāhu ‘ömrehü...*” (Beyazıt Devlet Ktp. Beyazıt 3286, vr. 2a/12-13).

¹⁴ Hellmut Ritter, “Philologika XIV. Farīduddīn ‘Attār. II”, *Oriens*, C. 11, No. 1-2, Leiden, 1958, s. 71. Ayrıca 1-5 Mayıs 1939 tarihleri arasına toplanan Birinci Türk Neşriyat Kongresine sunulan “*Türk Dil Kurumunca Türk Harfleri İle Neşrine Lüzum Gösterilen Eserler*” listesinde de Veliyüddin 1643/1 ile Beyazıt 3286 nüshaları Aydınoğlu Mehmet Bey’e (öl. 1334) sunulan tercümenin nüshaları olarak değerlendirilmiştir: “*Tezkiretülevliya: Aydınoğlu Mehmet Bey namına yazılan bu eserin bir nüshası Bayazıt Umumî Kütüphanesinde 3286, diğer nüshası Veliyüddin Kütüphanesinde.*” (Birinci Türk Neşriyat Kongresi, 1-5 Mayıs 1939, Raporlar, Teklifler, Müzakere Zabıtları, Maarif Vekaleti, 1939 [Tıpkıbasım: Edebiyatçılar Derneği Yay., Ankara, 1997], s. 307). Ancak Türk Dil Kurumunca yayımlanan *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*’nde ise Beyazıt 3286 nüshası XV. yüzyıl eseri olarak değerlendirilmiştir: “*Çevireni bilinmeyen bu değerli eserin XV. yüzyıl ürünlerinden olduğu sanılmaktadır*”. (TarS. I, LXXVII).

miklepli, kırmızı meşin cilt. Bezm-i Âlem Valide Sultan'ın 1a ve 108a'da mührü, 108a'da vakıf kaydı vardır. İstinsah tarihi: 1229/1813-14.

Baş (fihristten sonra metnin başlangıcı: 1b/6):

الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على سيدنا محمد وآله وصحبه اجمعين

Ammâ ba'd Kur'an'dan ve hadîsden sonra meşâyih sözünden yigrek söz hiç yoktur...

Sonu (108a):

Ebu 'Alî eyitdi: "Tañrınıñ bir evi vardur kim ana tamu derler. Seni anıñ kapucusı qomışdur, üç nesne vermişdür."

İstinsah kaydı:

Ketebehü el-ħaķır Ĥasanü'r-Rüşdî min tilâmîzi 'Aliyyi'l-Mısrî ve hüve min tilâmîzi 'Osman Efendi el-müştehirü bi-dâmâd-ı 'afîf ġafara'llâhu lehü. Sene 1229.

1a'da besmeleden sonra Cafer-i Sâdık'tan Hallâc-ı Mansûr'a elli bir velinin isimleri fihrist amacıyla sıralanmıştır. Ancak eser "imam Cafer-i Sadık'tan Şekik-ı Belhî'ye on yedi velinin menkabelerini havidir."¹⁵ 1b/6'da yeniden besmele yazılmış ve metne başlanmıştır.

Aşağıda Aydınoglu Mehmet Bey'e sunulan nüsha (Beyazıt Devlet Ktp. Veliyüddin Ef. 1643/1) ile Umur Bey b. Ali Han'a sunulan nüshanın (Beyazıt Devlet Ktp. Beyazıt 3286) mukaddimleri tam metin olarak -ihtisar ve takdim-tehirleri daha görünür kılmak için- karşılıklı verilmiştir:

¹⁵ İKTCYK, s. 568, Nr. 374.

Tezkiretü'l-evliyâ tercümesi (EK I)*(Beyazıt Devlet Ktp. Veliyüddin Ef. 1643/1)*

1b/1 El-ḥamdu li'llāhi rabbi'l-ālemīn ve's-
 ṣalātü ve's-selāmü 'alā seyyidinā (2)
 Muḥammedin ḥātemi'n-nebiyyīn ve 'alā
 ālihi ve aṣḥābihi ecma'īn ve sellim
 teslīmen. (3)

Ammā ba'd şöyle bil kim Kūrān'dan ve
 ḥadīşden soñra hıç (4) evliyâ ve meşâyıḥ
 kelimâtından yigrek söz yoḡdur. Anıñıçun-
 kim (5) bunlarıñ sözleri bâṭın 'ilminden ve
 ḥāl dilindendir ve zāhir (6) kāl dilinden
 degüldür.

Ol sebebden sözleri ġāyet mü'eşşirdür, (7)
 müstemic olanlara eşer eyler.

Ve hem velīler ve meşâyıḥlar
 peygamberleriñ (8) vārişleridir ve
 bedelleridir. Bir nicesi Ādem peygamber
 bedelidir. (9) Ve bir nicesi İbrāhīm
 peygamber bedelidir. Ve bir nicesi Mūsā
 peygamber (10) bedelidir. Ve bir nicesi
 'İsā peygamber bedelidir. Ve bir nicesi
 Muḥammed (11) Muṣṭafā bedelidir.
 Şalavātu'llāhi te'alā 'aleyhim ecma'īn. Ve
 ba'd: (12)

Tezkiretü'l-evliyâ tercümesi (EK III)*(Beyazıt Devlet Ktp. Beyazıt 3286)*

Bi'smillāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm

(2a/7) El-ḥamdu li'llāhi rabbi'l-ālemīn
 ve's-ṣalātü ve's-selāmü 'alā seyyidinā
 Muḥammedin ve ālihi (8) ve ṣaḥbihi
 ecma'īn.

Ammā ba'd Kūrān'dan ve ḥadīşden
 soñra meşâyıḥ (9) sözinden yegrek söz hıç
 yoḡdur. Anıñıçun kim bunlarıñ sözi (10)
 ve işi ḥāl dilidir, ḥıfız ve kāl imiş degildir.

Ve hem velīleriñ peygamberleriñ (11)
 vereşeleridir. Bir niçesi Ādem peygamber
 bedelidir.

Şalavātu'llāhi 'aleyhim (12) ecma'īn.

Çün ol hüdâvendigâr-ı aşık ve ol dîzâr-ı yâr-ı şâdık (13) ol mekârim-i 'avdetü'l-halâyık, ol menba'ı 'irfânü'l-hakâyık (14) ol **mübârizü'd**-devleti ve 'd-dîn, ol **Mehmed Gâzî Beg ibn-i Aydın** (14) *tavvele'llâhu 'ömrehü ve zâde şevketehü* hazretleri pes ol (16) geçmiş zamândaki velîlerüñ ve 'âlimlerüñ dirliğini (17) ve ahvâlini ve Hâk te'âlâya ne sebebile ulaşdukların ve Hâk (2a/1) te'âlâ dostlığına ne kullığıla lâyıık oldukların bilmege tamâm-ı (2) rağbet ve i'timâd eyleyüp ben fakîr-i hakîr du'âcısına işâret (3) eyledi-kim evliyâ'u'llâh ve meşâyih sözlerin-den bir kitâb te'lîf (4) ve taşnîf eyleyem.

Çün hüdâvendigâr-ı a'zam ve mağdüm-ı mu'azzam meliki'l-ümerâi (13) ve'l-ekâbiri **Umur Beg bin 'Alî Hân tavvele'llâhu 'ömrehü** anlara ol geçmiş (2b/1) velîlerüñ ve 'âlimlerüñ dirliğün ve ahvâlin ve Tañrı te'âlâ dostlığına (2) ne sebebile vâşıl oldukların beyân kıılır inşâ'allâhu te'âlâ.

(3) Ve bunlarıñ hikâyetin ve *sözin* (Yz. "sirin" siyerin?) söylemek birle Tañrınuñ rahmeti bunlarıñ (4) üzerine. Nitekim resül hazreti buyurdu: *عنده ذكر الصالحين تنزل الرحمة* (5) Ya'nî şâlihler sözi söylendügi yire gökden rahmet iner.

Hemân-dem 'ala'r-re'si ve'l-ayn diyüp 'ulüm (5) baħrına talup 'Arabîde **Kısaşu'l-enbiyâ** kitabın bulup (6) 'Arab dilinden Türkî diline dönderdüm. Andan sonra Pârsîde (7) işbu **Tezkiretü'l-evliyâ** kitabın bulup Pârsî dilinden Türkî (8) diline dönderdüm. Ve ol ulunuñ işâretini yirine (9) getürmegi vâcib gördüm.

(6) Ammâ **Kısaşu'l-enbiyâ** kitabın 'Arab dilinden Türkî diline döndürdüğümden (7) sonra ben za'ife işâret olındı-kim **Tezkiretü'l-evliyâ** kitabın daħı Fârisî (8) dilinden Türkîye döndür<d>em. Pes ulularuñ işâretin yerine getürdüm.

Zîrâ bu evliyâ'ullâh ve meşâyih (10) ve şulehâ sözlerini zikr eylemegüñ be-ğâyet

nef'i ve şevâbı (11) vardır.

Ve bunların hikâyetin ve sözün okımağ
birle Tañrının (12) rahmetin kabûl itmek-
durur. Nitekim peygamber ‘aleyhi’s-selâm
buyurur: (13) عنده ذكر الصالحين تنزل الرحمة (13).
Ya'nî şâlihler zıkr (14) itdikleri vaktin
gökden rahmet iner, zıkr idenün ve
dinleyenün (15) üzerine.

Ve dağı dimişlerdür kim şol yavuz söz bir
kişiye (16) nice ağır gelür kâr idüp eşer
eylerise ve ol yavuz söz (17) söyleyen kişi
nice düşmân dutınur ise, bu evliyâ ve
meşâyıh sözün (18) dinleyenler dağı anları
şöyle dost dutınurlar ve gönüllerine anların
(19) kelimâti şöyle kâr idüp eşer ider.

(9) Evliyâ ölmüş gönülleri dirildir. Ammâ
ümîz şöyledür kim işbu evliyâ ve meşâyıh
(10) kitabın okıyana ve dinleyene eşer ide.

Ve bu kitaba mü'tâlâ'a kılmağdan (20)
fâyide budur kim bu evliyâ'u'llâh
kışşasından hişşe (Yz. hişşe) alup (2b/1)
anların hüsn hūlarıyla hūlanalar. Ve bu
ben za'ife hayr du'âlar ideler (2) Ve
Tañrıdan tevfiğ dileyüp kitâba başladum.
Tevekkeltü 'alâ'llâhi (3) ve hüve hasbî ve
ni'me'l-vekil. **El-evvelü** (4) fî zikri
Menâkıb-ı **Şeyh Ca'fer-i Şâdık**...

Dağı veliler ve meşâyıhlar hūyın (11)
hūylana. Tañrının dostlığına lâyıq olalar.
Ve ol sebebile ben za'ifi hayır (12) du'âdan
añalar inşâ'allâhu te'âlâ. **Evvelkisi** budur
kim... **Ca'ferü's-Şâdık**...

Görüldüğü gibi Aydınoglu Mehmet Bey'e sunulan nüsha ile Umur Bey bin Ali Han'a sunulan nüsha temelde aynıdır. Mütercim, Aydınoglu Mehmet Bey'e sunduğu tercüme-yi yer yer kısaltarak,¹⁶ takdim-tehir¹⁷ yaparak ve hükümdar ismini değiştirerek bu kez Umur Bey bin Ali Han'a sunmuştur.¹⁸

¹⁶ Dikkat çekici bir kısaltma: İlk sütunda, Veliyüddin Efendi 1643/1 nüshasında, vr. 1b/8-12 arasında beş peygamber adı sayılmış ve ardından “şalavātu'llâhi te'âlâ 'aleyhim ecma'in” denmiştir. Mukabili Beyazıt 3286 nüshasında (vr.

Mütercimi

Aydinoğlu Mehmet Bey'e sunulan *Tezkiretü'l-evliyâ* tercümesine değinen araştırmacılar, eseri anonim/mütercimi meçhul olarak nitelerler.¹⁹ Tespit edebildiğimiz nüshalarda da mütercimin kimliğı hakkında bir kayıt yoktur.

İlk kez merhum M. Esad Coşan tarafından -herhangi bir nüshası işaret edilmeksizin- Aydinoğlu Mehmet Bey'e sunulan tercümenin Muslihuddin Mustafa bin Muhammed'e ait olduğı ileri sürülmüştür.²⁰ Ali Öztürk bu aidiyeti kayd-ı ihtiyatla tekrarlamıştır.²¹

2a/11-2) sadece bir peygamber adı zikredilmiş olmasına rağmen dua cümlesinde zamir aynı şekilde çoğıl kullanılmıştır: 'aleyhim ecma'ın.

¹⁷ Örneğın ilk sütündeki boşluğın karşısındaki kısım (Beyazıt 3286, vr. 2b/3-5) mukaddemdir, takdim-tehiri gösterir. Yani Veliyüddin Efendi 1643, vr. 1b/11-15 arasındaki kısım, Beyazıt 3286 nüshasında mukaddemdir (vr. 2a/3-5).

¹⁸ Hakan Yılmaz'a göre "Umur Bey b. Ali Han" Aydinoğulları soyundandır: "Kim tarafından yazıldığı bilinmeyen ... *Aydinoğlu Mehmed Beg'e sunulan bu tercümenin, aynı asrın ortalarında, onun soyundan Aydinoğlu Ali'nin oğıu ... Şehzade Umur Beg'e de sunulduğunu, Beyazıt Devlet Kütüphânesi'ndeki yegâne nüshasının varlığı ortaya koymaktadır.*" (Hakan Yılmaz, "Karaca Beg'in İsteğıyle Sultan İkinci Murâd Adına Yazılmış Yeni Bir "Tezkiretü'l-Evliyâ" Tercümesi", *Hakikat*, S. 216, Eylül, 2011, s. 44). Ancak Aydinoğulları şeceresinde "Aydinoğlu Ali" isminde biri yoktur. (bk. Akın, *age.*, s. 221; Uzunçarşılı, *age.*, s. 120). Hellmut Ritter da Aydinoğulları beyleri arasında Umur bey b. Ali Han isminde birinin bulunmadığına dikkat çekmiştir. (Ritter, *agm.*, s. 71). Bu bey, Göynük Hisar Beyi Umur Bey olmalıdır. (bk. Levend, *age.*, s. 440). Aydinoğlu Mehmet Bey'in çağdaşı olan bu bey hakkında *Mesâlikü'l-Ebsâr*'da bir cümlelik bilgi verilmiştir. *Mesâlikü'l-Ebsâr*'a göre *Rum diyarında ... Türklerin ellerinde olan on bir "ülke ve memleket"ten biri "Göynük Hisar memleketidir ki, Emir Umur İli'dir, askeri üç bin atlıdır.*" (Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar-I*, TTK Yay., Ankara, 1991, s. 184-185).

¹⁹ "Mehmed Bey adına arapçadan ["Farsçadan" olmalı. A.Ç.] türkçeye çevrilmiştir ve mütercimi belli değildir." Akın, *age.*, s. XIV, 18. dipnot; "mütercimi meçhul. Bu terceme Aydinoğlu Mehmed Beyin emrile yapılmış olup..." Uzunçarşılıoğıu, *age.*, s. 130; "yazarı bilinmiyor" Levend, *age.*, s. 440 vs.

²⁰ M. Esad Coşan, "X[IV]. Asır Türk Yazarlarından Muslihu'd-din, Hamid-oğulları ve Hızır Bey", *Vakıflar Dergisi*, S. XIII, Ankara, 1981, s. 104. M. Esad Coşan bu tercümenin nerede olduğunu bildirmemiştir. Bu konuda "yeni ve orijinal bilgiler ihtiva edecek olan ayrı bir makale hazırlamak üzere" (Coşan, *agm.*, s. 104) olduğunu bildirmişse de böyle bir makale ne yazık ki yayımlanmamıştır. Vefatından sonra "hususî kütüphanesinde daktilo edilmiş halde" bulunan yazıları daha önce çeşitli dergilerde yayımlanmış makaleleriyle birlikte bir araya toplanmıştır: M. Esad Coşan, *Akademik Makaleler*, Server İletişim, İstanbul, 2009. Ancak bunlar arasında da böyle bir makale bulunmamaktadır.

M. Esad Coşan yönetiminde Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde 1981 yılında *Tezkiretü'l-evliyâ* tercümesi üzerine hazırlanmış beş adet lisans tezi görebildik:

1. Ali Çetiner, *Feridüddin Attar Hakkında Bir Araştırma ve Tezkiretü'l-Evliya Adlı Eserinin Bir Bölümünün Transkripsiyonu*, 69 s. [vr. 1b-24b arası.]
2. Ahmed Türk, *Feridüddin Attar ve Tezkiretü'l-Evliya'ya Dair Bir İnceleme ve Bir Bölümün Transkripsiyonu*, 79 s. [vr. 51a-75a arası.]
3. Sami Sarmış, *Feridüddin Attar ve Tezkiretü'l-Evliya'ya Dair Bir İnceleme ve Bir Bölümün Transkripsiyonu*, 63 s. [vr. 75a-98b arası.]
4. Mahmut Kurt, *Tezkiretü'l-Evliya (99-132)*, VI+58 s.
5. Nuri Bahtiyar, *Tezkiretü'l-Evliya 132-155 Sayfaları Arası Transkribesi*, X+49 s. [vr. 131b-154b arası.]

Ahmed Türk (s. 70) ve Sami Sarmış (s. 3) kaynak belirtmeden üzerinde çalıştıkları tercümenin Muslihuddin Mustafa'ya ait olduğunu zikretmişlerdir. Sami Sarmış bununla birlikte tezin "*Türk Tarih Kurumu: Y-650 no.da kayıtlı bulunan "Tezkiretü'l-Evliya" adlı eser*"e dayandığını belirtmiştir. (Sarmış, *agt.*, s. 53). Yaptığımız karşılaştırmalar bu bilgiyi doğrulamıştır. Ancak Türk Tarih Kurumu Y-650 numarada mukayyet bu nüshada, müterciminin kimliğı ile ilgili herhangi bir kayda rastlayamadık. Bu yazmada tercümenin Aydinoğlu Mehmet Bey adına yapıldığına dair herhangi bir kayıt da yoktur.

TTK Y-650 numarada kayıtlı *Tezkiretü'l-evliyâ* tercümesi II+1b-158b+II varaktan oluşmaktadır. IIa-b arasında fihrist vardır. 21 satır. Sayfalar kırmızı cetvelli. Başlıklar ve "nakildür" ibareleri kırmızı mürekkeple. 1b müzehhep. Deri ciltli. İstinsahı: 19 Rebiulula sene... (mürekkep dağılmış). Cafer-i Sadık'tan Mansur-ı Hallac'a 57 veliyi havidir.

Osman Fikri Sertkaya ise -Veliyüddin Efendi 1643 nüshası üzerinden- bu görüşe karşı çıkar:

“Merhum Esad Coşan’a göre İstanbul, Bâyezid, Veliyüddin Efendi, numara 1643’te kayıtlı Tezkire-i evliyâ *Mustafa bin Muhammed*’e aittir. Ancak bu Tezkire-i evliyâ’nın müstensihinin adı *Muhammed bin İbrahim bin Mustafa bin Şa’bân*’dır. Yani künye farklı olup *Mustafa bin Muhammed* yerine *Muhammed bin Mustafa* şeklindedir. Dolayısıyla bu eser Mustafa bin Muhammed’e ait olamaz.”²²

Veliyüddin Efendi 1643

270x160, 185x100 mm. II+307 vr, 20 satır, harekesiz nesih hatla. Mecmua şemseli, kahverengi meşin ciltlidir. İki eserden oluşan bir mecmuadır:

1. Tezkiretü’l-evliyâ tercümesi (vr. 1b-322b)

Ib-IIa sayfalarında *Tezkiretü’l-evliyâ*’nın fihristi bulunmaktadır: “*Fihrist-i Kitâb-ı Tezkiretü’l-evliyâ*.” Bu fihriste göre eser, Cafer-i Sadık’tan Mansur-ı Hallac’a yetmiş bir velinin menkıbelerini havidir. Yazmanın 110b-130a varakları arasında birkaç varak kopmuştur. Bu sebeple 16. veli Süfyan-ı Sevrî kısmı sondan, 22. veli Hâris-i Muhasibî kısmı baştan eksiktir.

Bu nüsha, G. Hazai tarafından yayımlanan (György Hazai, *Die altanatolisch-türkisch Übersetzung des Tazkaratü’l-Avliyâ von Fañduddin Attâr*, 1. Band: Text, 2. Band: Faksimiles, Klaus Schwarz Verlag, Berlin, 2008) Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi Török F. 33’teki tercümenin bir nüshasıdır.

²¹ “Kısa sure tefsirleri dışında *Mustafa bin Muhammed*’e ait olması muhtemel bir eser de *Feridü’l-dîn-i Attâr*’dan *Tezkiretü’l-Evliyâ tercümesidir*. *Aydinoğlu Mehmet Bey*’in (öl. 734/1334) isteği üzerine tercüme edilmiştir.” (Ali Öztürk, “Eğirdir’de yaşamış bir Türk Alimi: Muslihuddin Mustafa b. Muhammed”, *Tarihi Kültürel Ekonomik Yönleri ile Eğirdir Sempozyumu*, 31 Ağustos-01 Eylül 2001, Eğirdir, 2002, s. 739). Öztürk bu tercümenin bir nüshasının Nuruosmaniye Kütüphanesinde olduğunu bildirir. (Öztürk, *agm.*, s. 739, 49. dipnot. Öztürk yazmanın kayıt numarasını sehven 1885 olarak vermiştir. Doğrusu 2299 olmalıdır). Ancak Nuruosmaniye 2299 nüshasında, Aydınoğlu Mehmet Bey’e sunulduğuna dair herhangi bir kayıt yoktur. Bu nüsha Neclâ Pekolcay tarafından önce mezuniyet tezi olarak çalışılmış (Neclâ Pekolcay, *Anadolu Türkçesi ile Tazkira Al-avliya Tercümesinin Gramer Hususiyetleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi), İstanbul, 1945-46, 2 C.), sonra birkaç nüshasıyla birlikte “anonim” bir tercüme olarak tanıtılmıştır. (Neclâ Pekolcay, “Bir Tezkiretü’l-evliyâ Tercemesi Hakkında”, *İslam Düşüncesi*, 1967, C. 1, S. 2, s. 113-115). Pekolcay, bu nüshaya ve tezine anılarında değinir: Neclâ Pekolcay, *Geçtim Dünya Üzerinden*, (haz. Hilâl Feriştatoğlu), L&M Yay., İstanbul, 2005, s. 82. Hellmut Ritter da bu tercümeyle Aydınoğlu Mehmet Bey’e sunulan tercümeden farklı “anonim” bir tercüme olarak değerlendirmiştir. (Ritter, *agm.*, s. 70-71, 74). Bu tercüme Rásonyi (“Feridüddin Atar Tezkeret ül-Evliyasının Budapeşte Yazması”, *XI. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler*, 1966, TDK Yay., Ankara, 1968, s. 83-86) ve Bodrogligeti’nin (“Farûdün Attâr Taẓkaratü’l-Avliyâ Adlı Eserinin İlk Türkçe Tercümesi Hakkında”, *XI. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler*, 1966, TDK Yay., Ankara, 1968, s. 87-97) tanıttığı Budapeşte’deki “anonim” tercümenin (Török F. 33. Tavsifi için bk. İsmail Parlatur-György Hazai, *Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi’ndeki Türkçe El Yazmaları Kataloğu*, Tüba, Ankara, 2007, s. 247-248, Nr. 364) bir nüshasıdır. Budapeşte nüshasını yayımlayan G. Hazai bu nüshayı da metin karşılaştırmalarında kullanmıştır (Hazai, *age*). Ayrıca bk. 43. dipnot.

²² Osman Fikri Sertkaya, “XIV. Yüzyıl Müfessirlerinden Muhammed Oğlu Mustafâ (=Mustafâ bin Muhammed)’in Süre Tefsirleri Üzerine”, *Uluslararası Eski Anadolu Türkçesi Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri (1-2 Aralık 2010)*, (Yayına haz. Mustafa Özkan-Enfel Doğan), İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul, 2013, s. 424. Aynı metin: Osman Fikri Sertkaya, *Makaleler-2 (Seçme Araştırma ve İncelemeler)*, Çantay Yay., İstanbul, 2013, s. 107.

Yani bu ikisinin arasında beş velinin menkıbesini anlatan kısım kopmuştur. Fihristte bu beş velinin üstü sonradan araştırmacı ya da okuyucular tarafından çizilmiştir.

Başı:

هذا كتاب تذكرة الاولياء في بيان مناقبهم رضوان الله تعالى عليهم اجمعين
الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على سيدنا محمد خاتم النبيين وعلى آله واصحابه اجمعين وسلم تسليمًا

Ammā ba'd şöyle bil kim K̄ur'ân'dan ve hadîsden sonra hiç evliyâ ve meşâyih kelimâtından yigrek söz yokdur. Anuñıçun kim bunlaruñ sözleri bâtin 'ilminden ve hâl dilindendir ve zâhir kâl dilinden degüldür. Ol sebebden sözleri gâyet mü'eşşirdür, müstemic olanlara eşer eyler. Ve hem velîler ve meşâyihler peygamberlerüñ vârişleridir ve bedelleridir...

Sonu (322a/16):

Ve *nağ*dur kim Manşür'ı ber-dâr eylediler. İblîs geldi. Eydür: “Yâ Manşür sen “ene'l-hak” didüñ ve ben “enâ hayr.” Baña la'net itdiler ve saña rahmet itdiler. Tefâvüt ne-durur.” Eyitdi-ki: “Sen enâniyyeti kendüñe [itdüñ] ve ben benligi benden giderdüm” didi. Ve's-selâm.

Bundan sonra on dokuz beyitlik bir manzume vardır:

...

Bu kitâbı yazduranı yazanı

Rahmetüñle yarlıgâgıl yâ Ğanî

Şâhibi olsun bunuñ her lahza şâd

Dünye vü 'uqbâda olsun ber-murâd

İlâhî kııl aña dîdâr-ı cennet

Kim okıyup diye “yazana rahmet”

İssine olsun mübârek bu kitâb

Söz budur va'llâhu a'lem bi's-şavâb (322b)

Bu beyitlerin altında Şeyhülislâm Velîyüddin Efendi'nin 1175/1761-62 tarihli vakıf mührü bulunmaktadır. Aynı mühür mecmuanın muhtelif yerlerinde de vardır (vr. Ia, 323a, 335a).

2. Menâkıb-ı Şeyh Muhammed-i Hanefî (vr. 323b-335b)

Başı (323b):

Hâzâ Zikri Menâkıb-ı Şeyh Muhammed-i Hanefî rahmetu'llâhi aleyhi.

...بسم

الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على سيدنا محمد واصحابه اجمعين

Ve ba'd Hâzret-i Şeyh nevvera'llâhu merkadahu bu mübârek menâkıbın tahtîr eden eydür: Menâkıb-ı evliyâ-i 'izâmuñ ve kerâmâtı meşâyıñ-ı kirâmuñ çok risâlelerin ve kitâbların okıdum. Ammâ bu def'a mahrûse-i Mısr'da 'ârif-i bi'llâh Hâzret-i Şeyh Muhammed-i Hanefî'nün iki mücelled 'Arabî menâkıb-ı şeriflerin mütala'ı idüp gördüm ... Ba'zı menâkıbların Türkîye terceme idüp yazdım ki okıyanlardan ümîddür ki bu fakîre Fâtiha ihşân idüp murâd-ı dü cihânı bulalar...

Sonu (335b):

Bilgil bu risâle-i laîfe bir ka'tre-i nuşfedür, müştemiledür, mazhar-ı semer-i ma'ârif, mebde-i esrâr-ı le'âif, merkez-i dâ'ire-i kevn ü mekân, melce-i zümre-i hâşş u 'âm, el-vâşılı ilâ'llâh, el-hâribü min gayri'llâh el-ferdü'r-rabbânî ve'l-ğavsu's-şamedânî, kâşif-i esrâr-ı celî ve hafâ.

Mecmuanın her iki eseri aynı kalemden (istinsah) çıkmıştır. Ancak iki eserde de istinsah kaydı yoktur (bk. EK II). Bu sebeple her iki eserin müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir.

Mecmuanın ilk eseri olan *Tezkiretü'l-evliyâ* tercümesinde mütercim adı da geçmez. Eser, basma fihristte Sinan Paşa'ya izafe edilmişse²³ de onun değildir. Kütüphane kart kataloğunda da mütercim ve müstensihî hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir. Sertkaya "*Muhammed bin İbrahim bin Mustafa bin Şa'bân*" ismini nereden aldığını belirtmemiştir. "*Muhammed bin İbrahim bin Mustafa bin Şa'bân*"nın *Tezkiretü'l-evliyâ*'nın "müstensihî" [mütercimi!] olarak kabulü, katalog fişindeki müellif künyesinin yanlış yorumlanmasından kaynaklanmış olsa gerek. Yazmanın katalog fişini hazırlayanlara göre eserin müellifinin tam adı "*Farid ad-din al-'Attar, Muhammed b. İbrahim b. Mustafa b. Şa'ban*"dır.²⁴

²³ *Defter-i Kütübhane-i Veliyüddin*, Mahmut Bey Matbaası, Dersaadet (İstanbul), 1304, s. 92.

²⁴ Kütüphane fişi:

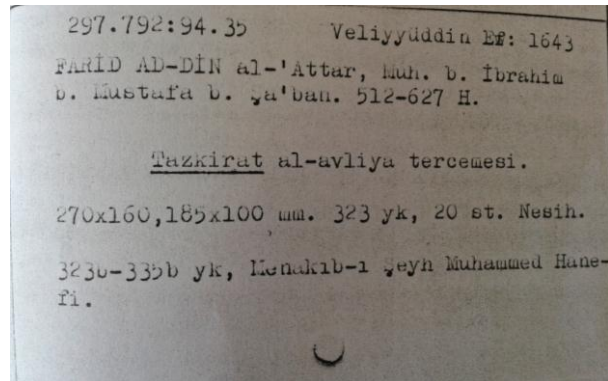
M. Esad Coşan tarafından eserin mütercimi olarak gösterilen *Mustafa bin Muhammed* beylikler döneminde yaşamış bir müelliftir.²⁵ Türkçe sûre tefsirleriyle tanınan müellifimizin önemli bir özelliği daha vardır. Sadettin Buluç onun bu özelliğini şöyle anlatır:

“Anlaşılan bu zat, muhtelif şehzade ve beylere intisap etmiş ve her defasında, seyrek de olsa, emsaline başka yerlerde rastlandığı gibi, bir eserini, mukaddeme ve muhtevasında bazı değişiklik yapmak suretiyle, muhtelif kişilere sunmuştur.”²⁶

Onun bu özelliği merhum M. Esad Coşan'ın da dikkatini çekmiştir.²⁷ Gerçekten de Mustafa bin Muhammed bu yolla eserlerinden

1. *Tebâreke (Mülk) Sûresi* tefsirini dört ayrı beye,
2. *Yâsîn Sûresi* tefsirini iki ayrı beye,
3. *İhlâs Sûresi* tefsirini iki ayrı beye sunmuştur.²⁸

Aydınoglu Mehmet Bey adına Farsçadan çevirdiği *Tezkiretü'l-evliyâ*'yı mukaddime ve muhtevasında küçük değişikliklerden sonra Umur Bey bin Ali Han'a sunan bu mütercim de Mustafa bin Muhammed olabilir mi?²⁹

²⁵ Lakabı *Muslihuğdin*, nisbesi *Ladikî*'dir: Muslihuğdin Mustafa bin Muhammed el-Ladikî. Hayatı ve eserleri için bk. Coşan, *agm.*, s. 102-104; Öztürk *agm.*, s. 729-740.

²⁶ Sadettin Buluç, “XIII.-XIV. Asır Anadolu Türkçesine Giriş”, *Makaleler* (haz. Zeynep Korkmaz), TDK Yay., Ankara, 2007, s. 58, 1. dipnot.

²⁷ Coşan, *Mülk Sûresi* tefsirinden bahsederken “değişik nüshalarını, zamanının muhtelif beylerine, ayrı ayrı hediye etmiş olduğu, mevcut nüshaların tedkikinden anlaşılıyor” demiştir. (Coşan, *agm.*, s. 102. Aynı makale: M. Esad Coşan, *Akademik Makaleler*, Server İletişim, İstanbul, 2009, s. 105).

²⁸ bk. Osman Fikri Sertkaya, “XIV. Yüzyıl Müfessirlerinden Muhammed Oğlu Mustafâ (=Mustafâ bin Muhammed)'in Sûre Tefsirleri Üzerine”, *Makaleler-2 (Seçme Araştırma ve İncelemeler)*, Çantay Yay., İstanbul, 2013, s. 84-85. (Aynı metin: *Uluslararası Eski Anadolu Türkçesi Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri (1-2 Aralık 2010)*, (Yayına haz. Mustafa Özkan-Enfel Doğan), İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul, 2013, s. 397).

²⁹ Şunu da belirtmekte fayda var: Eserlerinin mukaddimelerini, özellikle ithafiye kısımlarını, değiştirip farklı farklı beylere takdim eden sadece Mustafa bin Muhammed değildir. “XIV. ve XV. asır Anadolu şair ve yazarlarının hayatları tetkik edilecek olursa devrin siyasi, içtimai ve iktisadi durumu sebebiyle, birçoklarının, eserlerini müteaddit kimselere sundukları görülecektir. Mesela... Şeyhoğlu Mustafa *Hurşidnâme*'sini, önce... Germiyanoğlu Süleyman Şah'a daha sonra da Yıldırım Bayezid'e takdim etmiştir.” (M. Esad Coşan, *Hatiboğlu Muhammed ve Eserleri*, Server

Aydinoğlu Mehmet Bey'e sunulan *Tezkiretü'l-evliyâ* tercümesi ile Mustafa bin Muhammed'in eserlerinin ithafiyeleri arasındaki benzerlik de dikkat çekicidir:

Tezkiretü'l-evliyâ tercümesi:

“hüdāvendigār-ı aʿzam ve maḥdūm-ı muʿazzam, meliki'l-ümerāʿi ve'l-eʿāzım, cāmīʿu'l-mekārim, ʿavnu'l-ḥalāyık, menbaʿu'l-ʿirfān ve'l-ḥaḳāyık mübārızü'd-devleti ve'd-dīn, Meḥmed bin Aydın Ğāzī”³⁰

Mülk Süresi tefsiri:

“hüdāvendigār-ı muʿzzam, şāhibü's-seyfi ve'l-ḳalem, mālīkī'r-riḳābī'l-ümem, menbāʿi'l-cüdi ve'l-kerem,... celādetü'd-devleti ve'd-dīn işḥaḳ beg bin murād arslan...”³¹

“maḥdūm-ı muʿazzam, menbaʿu'l-luḳfi ve'l-kerem, şāhibü's-seyfi ve'l-ḳalem... ʿavnü'l-islām ve'l-müslimīn, ḥayru'l-milleti ve'd-dīn el-ḥāc ḥızır beg...”³²

Yāsın Süresi tefsiri:

“maḥdūm-ı muʿazzam, şāhibü's-seyfi ve'l-ḳalem el-ḥācī ḥızır beg çelevi”³³

İhlās Süresi tefsiri:

“melikü'l-ümerāʿi ve'l-ekābir, kehfü'l-küberāʿi ve'l-efāḥir, nāşirü'l-ʿadl, bāsītü'l-fazl, muḡīşü'l-ḥalāyık, münīrü'l-ḥaḳāyık, şerīfū'l-elḳāb, meḫharu'l-

İletişim, İstanbul, 2008, s. 95-96). Hatiboğlu, *Ferahname*'ni önce II. Murat'a sunmuştur. Bir yıl sonra “mukaddime ve hâtimesindeki bazı beyitler üzerinde değişiklikler yaparak bir kısmını çıkartarak” Karamanoğlu İbrahim Bey'e, sekiz yıl sonra da Candaroğullarından İsfendiyar bin Bayezid'e sunmuştur.” (Coşan, *age.*, s. 91, 94; Veysi Sevinçli, *Hatiboğlu: Letâyifnâme (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*, Töre Yayın Grubu, İstanbul, 2007, s. 20).

³⁰ *Tezkiretü'l-evliyâ* tercümesi, Millî Kütüphane Eskişehir İl Halk Ktp. Koleksiyonu (26 Hk) 326, vr. 2b/9-12. Bu ithafiyeye kısmı aynı tercümenin Beyazıt Devlet Ktp. Veliyüddin Efendi 1643/1 nüshasında, *Tezkiretü'l-evliyâ*'da velileri takdim cümlesine benzetilmiştir:

“ol hüdāvendigār-ı aşık ve ol dīzār-ı yār-ı şādık ol mekārim-i ʿavdetü'l-ḥalāyık, ol menbaʿ-ı ʿirfān-ı ḥaḳāyık ol mübārızü'd-devleti ve'd-dīn, ol Meḥmed Ğāzī Beg ibn-i Aydın” *Tezkiretü'l-evliyâ* tercümesi, Beyazıt Devlet Ktp. Veliyüddin Ef. 1643/1, vr. 1b/12-14. *krş.*

“ol Muḫammed Muştafānuñ āliniñ sulṫānı, ol peyḡamberlik ḥucdetiniñ burhānı, ol dāyim ʿameller kılıcı, ol ḥaḳīḳātdede diller bilici, ol ʿarīf-i aşık Şeyḫ Caʿfer-i Şādık” *Tezkiretü'l-evliyâ* tercümesi, Beyazıt Devlet Ktp. Veliyüddin Ef. 1643/1, vr. 2b/5-7.

³¹ Mustafa b. Muhammed, *Mülk Süresi* tefsiri, (Sertkaya, *agm.*, s. 97-98'den).

³² Mustafa b. Muhammed, *Mülk Süresi* tefsiri, (Sertkaya, *agm.*, s. 94'ten).

³³ Mustafa b. Muhammed, *Yāsın Süresi* tefsiri, (Coşan, *agm.*, s. 109; Sertkaya *agm.*, s. 99).

uli'l-elbâb, bedrî'd-devleti ve'd-dîn, cemâlü'l-islâmi ve'l-müslimîn hıızır beg
bin işâk beg...³⁴

Tezkiretü'l-evliyâ'nın Aydınoğlu Mehmet Bey için yapılan tercümesinin tespit edebildiğimiz nüshalarında mütercim kimliğine dair herhangi bir kayıt yoktur. Bu tercümenin Mustafa bin Muhammed'e ait olduğunu ilk dile getiren M. Esad Coşan, bu konuda “*yeni ve orijinal bilgiler ihtiva edecek olan ayrı bir makale hazırlamak üzere*” olduğunu bildirmişse³⁵ de bu makale yayımlanmadığından Coşan'ın bu husustaki dayanaklarını bilemiyoruz. Ancak

1. Mustafa bin Muhammed'in aynı eserini mukaddime ve muhtevasında bazı değişikliklerle farklı beylere sunması gibi Aydınoğlu Mehmet Bey'e sunulan *Tezkiretü'l-evliyâ* tercümesinin de mukaddime ve muhtevasında bazı değişikliklerle Umur Bey bin Ali Han'a da sunulması,

2. Mustafa bin Muhammed'in eserlerinin yukarıda verdiğimiz ithafiyeleri ile Aydınoğlu Mehmet Bey'e (ve çağdaşı Umur Bey b. Ali Han'a) sunulan *Tezkiretü'l-evliyâ* tercümesinin ithafiyesi arasındaki benzerlikler (buna yine Aydınoğlu Mehmet Bey'e sunulan *Kısasu'l-enbiyâ* tercümesinin ileride verilen ithafiyesini de ekleyebiliriz) bu hususta önemli karinelere.

*

Mustafa bin Muhammed ismini *Tezkiretü'l-evliyâ* mütercimi olarak zikreden diğer bir araştırmacı da İsmail Hikmet Ertaylan'dır. Ertaylan, nüshasının nerede olduğunu bildirmediği Mustafa ibn-i Muhammed'in 861/1456 “*yazılış tarihli*” *Tezkiretü'l-evliyâ* tercümesinden bahseder ve bu tercüme Aydınoğlu Mehmet Bey adına yapılan tercümeden tefrik eder.³⁶ Ertaylan'a göre Mustafa bin Muhammed'in tercümesi “*Osmanlı muhitinde yapılmış*” tercümelere aittir. Sinan Paşa'nın (öl. 891/1486) *Tezkiretü'l-evliyâ*'sından “çok evvel” Ahmed-i Daî'ye (öl. 824/1421'den sonra) izafe ettiği *Tezkiretü'l-evliyâ* tercümesinden ise sonra³⁷ yazılmıştır. Bütün bunlar göz önünde bulundurulunca Ertaylan'ın *Tezkiretü'l-evliyâ* mütercimi olarak andığı Mustafa ibn-i Muhammed'i, bugünkü bilgilerimiz ışığında beylikler döneminde

³⁴ Mustafa b. Muhammed, *İhlâs Sûresi* tefsiri, (Coşan, *agm.*, s. 109; Sertkaya *agm.*, s. 103).

³⁵ Coşan, *agm.*, s. 104. bk. 20. dipnot.

³⁶ “*Aydınoğlu Mehmed Beğ adına yapılmış bir Tezkire tül-Evliyâ tercemesi varsa da, o Osmanlı muhitinde yapılmış olan tercemelerden sayılmaz.*” İsmail Hikmet Ertaylan, *Ahmed-i Dâ'î Hayatı ve Eserleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1952, s. 156, 3. dipnot.

³⁷ Yani 1421-1486 yılları arasında. Bu da Ertaylan'ın 861/1456 “*yazılış tarihi*”ni istinsah değil telif tarihi olarak kabul etme eğiliminde olduğunu gösteriyor. Ancak “*eğer ... yazılış tarihini 861 (1456) olarak kabul edecek olursak*” (Ertaylan, *age.*, s. 156) ifadesi Ertaylan'ın nerde olduğu bildirmediği bu yazmadaki kaydın telif mi istinsah mı olduğunu kesinleştirecek ibareler ihtiva etmediğini gösteriyor.

yaşayan sûre tefsirleriyle meşhur *Muslihuddin Mustafa bin Muhammed (Ladiki)* değil, XV. yüzyıl nâsirlerinden *Mustafa bin Muhammed Ankaravî* olarak kabul etmek gerekir!³⁸

Ne yazık ki Ertaylan, bu nüshanın nerede/kimde olduğunu bildirmemiştir. Ertaylan'ın verdiği tek ipucu nüshanın 861/1456 “yazılış tarihli” olduğudur.

Bugün Kayseri Râşid Efendi Eski Eserler Kütüphanesinde 1400 numarada 861/1457³⁹ istinsah tarihli bir *Tezkiretü'l-evliyâ* tercümesi bulunmaktadır.

Aşağıda söz konusu 861/1457 istinsah tarihli *Tezkiretü'l-evliyâ* tercümesi ile Muslihuddin Mustafa bin Muhammed'e ait *Tebareke (Mülk) Sûresi* tefsirinin mukaddimelerinin giriş (*hamdele*) kısmı karşılıklı verilmiştir:

Tezkiretü'l-evliyâ tercümesi (EK IVa)
(Kayseri Râşid Ef. Ktp. 1400)

Tebâreke (Mülk) Sûresi tefsiri (EK IVb)
(06 Mil Yz A 8566/1⁴⁰)

1b/2 El-ğamdu li'llâhi'l-ğaviyyi'l-ğadîri'l-
‘alîmi'l-ğabîri'l-münezzehi ‘ani’ş-şerîki
ve'l-vezîri (3) müzillî’ş-şerîfi ve'l-ğatîr ve
mu‘izzi’z-zelîli ve'l-ğakîr. Şükür ol
Tañrı’ya kim (4) ðavîdür hem ðadîr ü hem
‘alimdür hem ģabîr. Münezzehdür şerîkden
gerekmez (5) aña vezîr. Ħor olur
heybetinden şerîf ve ģatîr. ‘Azîz olur
rağmetinden (6) zelîl ve ģakîr. Ve eşhedü
en lâ ilâhe illa’llâhu vağdehu lâ şerîke lehu
şehâdeten (7) münciyeten min ‘azâbi’s-
sa‘îr. Birliğine inanan uçmağda geye ģarîr

1b/2 El-ğamdu li'llâhi'l-ğaviyyi'l-‘azîzi'l-
‘alîmi'l-ğabîri'l-münezzehi ‘ani’ş-şerîki
ve'l-vezîr müzillî-(3)-’ş-şerîfi ve'l-ğatîr ve
mu[‘i]zzi’z-zelîli ve'l-ğakîr. Şükür ol
Tañrı’ya ki ðavîdür ve hem (4) ðadirdür
hem ‘alimdür hem ģabîr. Münezzehdür
şerîkden [gerekmez aña vezîr]. Ħâr olur
<bil> (5) heybetinden şerîf ve ģatîr. ‘Azîz
olur rağmetinden zelîl ve ģakîr. “*Tebâreke-*
(6)- *’llezi bi-yedihi’l-mülkü ve hüve ‘alâ*
küllî şey’in ðadîr.” Ve eşhedü en lâ ilâhe
illa’llâhu (7) vağdehu lâ şerîke lehu

³⁸ Ertaylan'ın yukardaki satırları yazdığı yıllarda *Mustafa bin Muhammed (Ladiki)* ile *Mustafa bin Muhammed Ankaravî*'nin farklı kişiler olduğu henüz bilinmiyordu. Ladiki'ye ait eserler de Ankaravî'nin eserleri olarak zikrediliyordu. bk. Buluç, *age.*, s. 58-59.

³⁹ Hicri 861 tarihi, miladi 1456/57'ye tekabül eder. Ancak ferağ kaydındaki “*fî evâli şehri Recebi'l-mübâreki...*” (Râşid Efendi Ktp. 1400, vr. 305a) ibaresine dayanarak istinsah tarihini 861/1457 olarak almak gerekir. Ancak bu tercümede müterciminin kimliğine dair herhangi bir kayda rastlayamadık. Eser, kütüphane kataloğunda Sinan Paşa'ya izafe edilmişse de (Karabulut II, 419, Nr. 2329) onun değildir. Bu nüsha György Hazai tarafından yayımlanan Budapeşte nüshasıyla aynı tercümeyle aittir. Şinasi Tekin, Budapeşte nüshasını “*Aydınoglu Mehmed Beg için (saltanatı: h. 707-734) F. Attâr'dan çevrilen Tezkiretü'l-Evliyâ'nın*” “*adı sanı bilinmeyen çeviricinin, büyük bir olasılıkla daha sağlığında istinsah edilen... bir nüshası*” olarak değerlendirir. (Şinasi Tekin, “1343 Tarihli Bir Eski Anadolu Türkçesi Metni ve Türk Dili Tarihinde ‘Olga-bolga’ Sorunu”, *TDAY-Belleten 1973-74*, Ankara, 1974, s. 67.

⁴⁰ Bu nüsha *Murad beg bin Orhan beg bin Osman*'a sunulan (vr. 2a/5) tercümenin bir nüshasıdır. İstinsahı 1089/1678. Müellif ismini zikretmiştir: “*Ammâ ba‘d çün bu du‘acılar kemteri yazuk[lu]lar bedteri rağmân Tañrı’dan rağmet umucu el-vâşıku bi’ş-Şamed Mustafâ bin Muhammed....*” vr. 1b/11-13.

(8) yalan diyüp azanlar tamuda göynür erir. şehâdeten münciyeten min 'azâbi's-sa'îr.
 Ve eşhedü enne Muhammeden (9) 'abduhu Birligine inanan (8) uçmağda geye harîr
 ve resûluhu, [erselehu] bi'l-kitâbi'l-münîr. yalan diyüp azanlar damuda göynür erir.
 Viribidi bu dünyaya Muhammed'i bu Ve (9) eşhedü enne Muhammeden 'abduhu
 dünyaya ol kebîr, (10) fermân alup eline ve resûluhu, erselehü bi'l-kitâbi'l-münîr.
 kulların aña oğır.⁴¹ Vi-(10)-ribidi bu dünyaya Muhammedi bu
 dünyaya ol kebîr, andan dutar huccet
 ... devleti andan (11) ötrü yörir [fermân alup
 eline kulların aña oğır.]...

Ammâ ba'd...

Ammâ ba'd...

Görüldüğü gibi Raşid Efendi 1400 numarada mukayyet *Tezkiretü'l-evliyâ* tercümesinin mütercime ait girişi ile Muslihuddin Mustafa bin Muhammed'e ait *Tebâreke (Mülk) Süresi* tefsirinin girişi aynıdır. Söz konusu tefsirin dört ayrı beye sunulduğu biliniyor. Yukarıdaki secili giriş, dört ayrı beye sunulan dört ayrı nüshada da vardır.⁴² Aynı secili giriş *Tezkiretü'l-evliyâ*'nın 1. Raşid Efendi 1400 nüshası yanında şu nüshalarında da vardır:

1. Nuruosmaniye Ktp. 2299⁴³
2. Beyazıt Devlet Ktp, Beyazıt 3604
3. Manisa İl Halk Ktp. (45 Hk) 1290

⁴¹ Bu giriş, *Tezkiretü'l-evliyâ*'nın Farsça aslındaki "-â" (ء) secili Arapça girişi andırıyor. *krş.* Ferîdüddîn-i Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ*, Manisa İl Halk Ktp. Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu (45 Ak Ze) 237 (İstinsah tarihi: 701/1301), vr. 1b/1-2a/10; Nicholson, *age.*, C. 1, s. 1-2. Eserin Farsça aslındaki "-â" (ء) secili Arapça giriş kısmı *Tezkiretü'l-evliyâ*'nın bazı Türkçe tercümelerinin başında aynen yer alır. *bk.* *Tezkiretü'l-evliyâ* tercümesi, Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmaları Koleksiyonu K0848, vr. 1b/1-12a/11.

⁴² *bk.* Sertkaya, *agm.*, s. 86-98. Sertkaya'ya göre "*Mülk sûresinin 1.-21. âyetleri -r sesi ile bittiği için, Muhammed oğlu Mustafa tefsirinin ilk paragrafını -r secili cümleler ile yazmıştır*" (Sertkaya, *agm.*, s. 85).

⁴³ İstinsah kaydı: "Temmet bi-avni'llâhi ve husni tevfiķihi ve'l-hamdu li'llâhi rabbi'l-âlemîn, fî târiķi ﷺ". Bu nüsha Necla Pekolcay tarafından mezuniyet tezi olarak çalışılmıştır. Pekolcay istinsah tarihi hakkında hatıratında şunları söyler: "Reşit Rahmetî Hoca bana çetrefil bir tez konusu verdi. Brockelmann'ın bulduğu, Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde, Sinan Paşa'nın esas eseri diye gösterilen bir Tezkiretü'l-Evliya Tercümesi'nin dil yönünden tahlilini yapacaktım. Hocam, "Bu, müsteşrike göre en eski yazmamış, gidip bir bakın" dedi... Gidip baktığımda eserin yazısından onun 15. değil, 14. yüzyılda yazıldığından emin oldum. O sıralarda hat dersi de alıyordum. Ve Hoca'ya "Yazı 15. yüzyıl yazısı değil ki eser Sinan Paşa'nın olsun" diye kararımı bildirdim. Hoca "Emin misin, tarih var mı?" diye sorunca, "Okunmayan bir tarih var ama ben eminim" dedim. Daha sonra o tarihi de araştırdık, tetkik ettik, kütüphanelerden birinde bir hâfiz-ı kütüp okudu ve eser 14. yüzyıla aittir diye kayıt koyduk" (Pekolcay, *age.*, s. 82). Pekolcay mezuniyet tezinde bu hafız-ı kütübün Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi tasnif komisyonundan Çelebi oğlu Cevad Bey olduğunu ve eserin sonunda okunamayan ibareyi "remâ sı'aten" şeklinde okuduğunu, bunun da ebced hesabıyla 771 [=1369-70] olduğunu söyler. (Pekolcay, *agt.*, s. 8). H. Ritter, yazmanın sonunda okunamayan bu kelimeyi "Fî târix wa-tâsi'ah = 1009 h (?)" olarak vermiştir. (Ritter, *agm.*, s. 74). G. Hazai'ye göre kolofon eksik olduğundan istinsah tarihi bilinmemektedir (Hazai, *age.*, C. 1, s. 13). Kütüphane kart kataloğunda ise istinsah tarihi "800 h." olarak gösterilmiştir. Dili ve imlasına bakılırsa eski bir nüshadır. Ayrıca *bk.* 21. dipnot.

4. Millî Ktp. Adnan Ötüken İl Halk Ktp. Koleksiyonu (06 Hk) 1929
5. Süleymaniye Ktp. Darülmünevi 368
6. Süleymaniye Ktp. Fatih 4260
7. Süleymaniye Ktp. Fatih 4262
8. Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Ef. 4584
9. Süleymaniye Ktp. Hekimoğlu 729
10. Yusufafa Ktp. 5014 (İstinsahı: 863/1459)

Yukarıdaki -mütercime ait- secili girişi ihtiva etmemelerine rağmen aşağıdaki nüshalar da aynı tercümeyle aittir.⁴⁴

11. Macar Bilimler Akademisi Ktp. Török F. 33⁴⁵
12. Millî Ktp. (06 MK) Yz A 4157
13. Süleymaniye Ktp. Beşir Ağa 471
14. Süleymaniye Ktp. İzmir 466
15. Türk Tarih Kurumu Y-650⁴⁶

Tezkiretü'l-evliyâ tercümesinin 861/1457 istinsah tarihli Raşid Efendi 1400 nüshası ile 741/1340-1341 istinsah⁴⁷ tarihli Budapeşte (Török F. 33) nüshası aynı tercümenin nüshaları olduğuna göre Ertaylan'ın mütercim olarak gördüğü Mustafa bin Muhammed de XV. yüzyılda

⁴⁴ İKTÇYK'nda 368. ve 370. sıra numarasıyla iki ayrı tercüme olarak gösterilen nüshalar aynı tercümeyle aittir (İKTÇYK, s. 559-563, Nr 368; s. 564-65, Nr. 370). Bu iki numara birleştirilmelidir. Aynı şekilde H. Ritter'in mezkur makalesinde iki ayrı tercüme olarak gösterilen g. ve h. maddelerindeki nüshalar da aynı tercümeyle aittir. Bu iki madde de birleştirilmelidir.

⁴⁵ "Budapeşte nüshası" olarak bilinir. Mütercime ait secili girişi ihtiva etmeyen bu nüshayı yayımlayan G. Hazai, secili girişi ihtiva eden Nuruosmaniye 2299 nüshasını da metin karşılaştırmalarında kullanmıştır ("INK" *İstanbul Nuruosmaniye Kütüphanesi* kısaltmasıyla). (bk. Hazai, *age.*, C. 1, s. 13, 362).

⁴⁶ Bu tercümenin kütüphanelerde daha birçok nüshası vardır. Hatta kütüphanelerdeki nüshaların çoğu bu tercümeyle aittir, diyebiliriz. Sultan II. Murat'a sunulan *Tezkiretü'l-evliyâ* tercümesinin meçhul müterciminin "ma'ülüm ve meşhür" olarak nitelediği tercüme bu olsa gerek. (bk. *Tezkiretü'l-evliyâ* tercümesi, Süleymaniye Ktp. Serez 1800, vr. 3b/10).

⁴⁷ Hazai, *age.*, C. 1, s. 12; C. 2, *faksimiles*, s. 337 (fol. 334b); Parlatur-Hazai, *age.*, 248 (Nr. 364); Tekin, *agm.*, s. 67. Ayşegül Sertkaya'ya göre bu tarih tercüme tarihidir: "*Türkçe çevirilerden ilki Batı (Anadolu) Türkçesi ile Hicri 741 (Milâdi: 1340-1341 yılında yapılan çeviridir*" (Ayşegül Sertkaya, *Tezkire-i Evliyâ'nın Çağatay Türkçesi Çevirisi, Arap ve Uygur Harfli Yazmaların Transkripsiyonlu Metni*, Çantay, İstanbul, 2015, s. 13).

yaşamış Mustafa bin Muhammed (Ankaravî) değil, XIV. yüzyılda yaşamış (Muslihuddin) Mustafa bin Muhammed (Ladikî) olur.⁴⁸

Yukarıda on beş nüshasını saydığımız bu tercüme, Aydınöglü Mehmet Bey'e sunulduğuna dair herhangi bir kayıt ihtiva etmez. Ertaylan'ın bu tercümei Aydınöglü Mehmet Bey'e sunulan tercümeden tefrik etmesinin dayanağı bu olsa gerek.⁴⁹

Aydınöglü Mehmet Bey (öl. 1334)'e sunulan tercüme ile en eski nüshası 1340-1341 tarihli bu tercüme arasında iki önemli fark vardır:

1. Aydınöglü Mehmet Bey'e sunulan tercüme, Attar'ın mukaddimesinden çok kısa bir bölüm alınmıştır (bir sayfa kadar⁵⁰). Attar'ın uzun mukaddimesi (yaklaşık beş varak⁵¹) bu tercümede ise hemen hemen aynen yer alır.⁵²

2. Bu tercüme *Tezkiretü'l-evliyâ*'nın Farsça aslına daha sadıktır. Aydınöglü Mehmet Bey adına yapılan tercüme daha serbesttir.⁵³

⁴⁸ Biz araştırmamız sonucunda *Tezkiretü'l-evliyâ*'nın Mustafa bin Muhammed ismini havi bir nüshasına rastlayamadık. Ancak Mustafa bin Muhammed'in dört ayrı beye sunduğu *Tebâreke (Mülk) Sûresi* tefsirinin dört versiyonunun da başında bulunan yukarıda verdiğimiz secili girişin *Tezkiretü'l-evliyâ*'nın birçok nüshasının başında aynen bulunması bu tercümenin de ona ait olduğunu gösterir. Sadettin Buluç, *İhlas Sûresi* tefsiri için İsmail Hikmet Ertaylan'ın, notlarına dayanarak "*metin karşılaştırmalarından istidlâl edildiğine nazaran, Mustafa b. Muhammed tarafından kaleme alınmış olacaktır*" der. (Buluç, *age.*, s. 57, 1. dipnot). Ertaylan, Mustafa bin Muhammed'in *Tezkiretü'l-evliyâ* mütercimi olduğu sonucuna da yukarıda *Tezkiretü'l-evliyâ* tercümesi ile *Mülk Sûresi* tefsirinin giriş kısımlarını karşılaştırdığımız gibi "*metin karşılaştırmalarından istidlâl*" yoluyla ulaşmış olabilir.

⁴⁹ bk. 36. dipnot. Sebeb-i tercüme:

"Gerçi-kim meşâyihler sözleri 'Arab dilince idi, H'âce 'Attâr rahmetü'llâhi 'aleyh Pârsî diline getürdi ve ben za'îf hoş Türkceye getürdüm tâ dükelî (4b) mü'minler bundan behremend olup hazz alalar. Ve ola kim bir nice kardaşlaruñ Pârsî dilin bilmeklige kudreti olmaya. Ve bu Türkce kitabı okıyan kişi ben za'îf hâkîr yazuk deñizine gârğ olmuş miskîni du'âdan unıtmaya. Ve bâşed kim anuñ du'âsı kabûl ola ve Hâk te'âlâ anuñ du'âsı berekâtında baña rahmet kıla." (*Tezkiretü'l-evliyâ* tercümesi, Kayseri Râşid Ef. 1400, vr. 4a/16-4b/5. *krş.* Hazai, *age.*, C. 1, s. 25 (fol. 4b/4-10).

⁵⁰ bk. Beyazıt Devlet Ktp. Veliyüddin Ef. 1643, vr. 1b-2b/2. Vr. 1b/14-2a/9 arasındaki kısım -ki bir varaklık mukaddimesinin yaklaşık yarım varacağına denk geliyor- mütercimim tercümei Aydınöglü Mehmet Bey için yaptığına dair malumatı içeriyor yani mütercime aittir.

⁵¹ Ferîdüddîn-i Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ*, Manisa İl Halk Ktp. Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu (45 Ak Ze) 237 (İstinsah tarihi: 701/1301), vr. 1b/1-5a/14 (vr. 1b/1-2a/10 arası, *secili* Arapça giriş); Nicholson, *age.*, C. 1, s. 1-7 (s. 1-2/8. satır arası *secili* Arapça giriş); Süleyman Uludağ (*çev.*), *Ferîdüddîn Attâr: Evliya Tezkireleri*, Kabcacı Yay., İstanbul, 2007, s. 45-49.

⁵² Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi 1400, vr. 1b/1-6a/9 (vr. 1b/1-2a/2 arasında *secili* giriş); Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi, Török F. 33, fol. 1b/1-6b/1 (Hazai, *age.*, C. 1, s. 22-27; C. 2, *faksimiles*, s. 4-9).

⁵³ *Tezkiretü'l-evliyâ* "*nakildür*" (bazı tercümelerde "*rivâyetdür*") ibaresiyle başlayan birbirinden bağımsız menkıbelerden oluştuğı için önce mütercim sonra müstensihlerin müdahalelerine/tasarruflarına maruz kalması kolay olmuştur. Nüshaların bazılarında farklı menkıbelerin yer almasının sebebi budur. Müstensihler bazı menkıbeleri çeşitli sebeplerden dolayı atmış, bazı nüshalarda yeni menkıbeler eklemiş, bazen takdim-tehir yapmış bazen de dili üzerinde tasarruflarda bulunmuşlardır. Bazı nüshalarda bu müdahale muhtevaya da yansımıştır: Örneğin ilk veli Cafer-i Sadık bahsinde halifenin Cafer-i Sadık'ı öldürtmek maksadıyla çağırması, Cafer-i Sadık gelince, halifenin Cafer-i Sadık'ın önünde diz çöküp af dilemesinin sebebi Veliyüddin Efendi ve Osman Ergin nüshalarında halifenin gece rüyasında Hazret-i Peygamber'i (Beyazıt Devlet Kütüphanesi Veliyüddün Ef. 1643/1, vr. 3a/18; Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları 26-a, vr. 2b/13) görmesi iken aynı tercümenin Beyazıt 3286 nüshasında (vr. 4a/3) ve diğer tercümede (Kayseri Râşid Ef. 1400, vr. 7b; Macar Bilimler Akademisi Ktp. Török F. 33, fol. 8a/3) eserini

Aşağıda her iki tercümenin farklı yerlerinden iki kısa bölüm karşılıklı verilmiştir. İlk karşılaştırma iki metnin *aynı* tercümenin nüshaları,⁵⁴ ikinci karşılaştırma ise *ayrı ayrı* tercümelemler olduğu izlenimini uyandırıyor:

I. Üveys-i Karanî bölümünden:

Tezkiretü'l-evliyâ tercümesi

(Beyazıt Devlet Ktp. Veliyüddin Ef. 1643/1)

10a/2 “Ve Şâdıkuñ (4) sözleri dahı çokdur. Ammâ teberrük için biz bir kaç sözlerin (5) getirdük ve hatm eyledük.

Ve's-selâm.

(6) Fî Beyâni Zîkri Menâkıb-ı (7)

Üveysi'l-**Qarânî** rahmetu'llâhi 'aleyhi.

Ol tâbî'în kıblesi (8) ol erba'în ulusu, ol gizlü güneş aydıñı, ol hem-nefes-i (9) rahmânî, ol süheyl-i Yemenî **Üveyse'l-Qarânî** rahmetu'llâhi 'aleyhi. (10)

Hâzret-i peygamber şallâ'llâhu 'aleyhi ve selem buyurdi: Üveysü'l-Qarânî [içün] (11) “خير التابعين باحسان و عطف” İmdi ol kişinüñ ki (12) ögücisi rahmeten li'l-âlemîn ola ya'nî Muhammed-i Muştafâ (13) şallâ'llâhu 'aleyhi ve sellem, ve anuñ nefesi rabbu'l-âlemîn (14) nefesi ola kanğı dile râst gele kim anı medh eyleye. (15) Ve gâhî H'âce-i âlem şallâ'llâhu 'aleyhi ve sellem mübârek yüzün (16) Yemen'den

Tezkiretü'l-evliyâ tercümesi

(Macar Bilimler Akademisi Török F. 33)

11a/1 “Ve Şâdıkuñ sözleri çokdur. Teberrük-içün (2) bir kaç kelime getirdük ve hatm kılduk

Ve'l-âhîr.

Ol tâbî'în kıblesi ve ol (3) erba'în ulusu, ol gizlü güneş aydıñı, ol hem-nefes-i rahmânî, ol (4) süheyl-i Yemenî **Üveys[-i] Qarânî** rahmetu'llâhi 'aleyhi.

Peygamberümüz hâzreti şallâ'llâhu (5) 'aleyhi ve selem buyurdi, Üveysi'l-Qarânî içün: “خير التابعين باحسان و عطف” (6) İmdi ol kişinüñ kim ögücisi rahmeten li'l-âlemîn ola ya'nî Muhammed-i Muştafâ (7) ola ve nefesi anuñ rabbi'l-âlemîn nefesi ola, kanğı dile râst gele kim (8) anı medh eyleye. Ve degme kez ol H'âce-i enbiyâ Muhammed-i Muştafâ 'aleyhi (9) afzalu's-selâm mübârek yüzün Yemen'den yaña

Farsça aslındaki gibi halifenin Cafer-i Sadık içeri girince onunla birlikte bir “ejderha” (Ferîdüddîn-i Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ*, Manisa İl Halk Ktp., Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu (45 Ak Ze) 237, vr. 7a/1; Nicholson, *age.*, C. 1, s. 11, satır 17; Uludağ, *age.*, s. 52) görmesi ve korkmasıdır.

⁵⁴ Nitekim Aydınoglu Mehmet Bey'e sunulan tercümenin bir nüshası olan (bk. 14. dipnot) Beyazıt Devlet Ktp. Beyazıt 3286 nüshası, *Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi'ndeki Türkçe El Yazmaları Kataloğu*'nda 741/1340-1341 istinsah tarihli Macar Bilimler Akademisi Török F. 33'teki tercümenin nüshaları arasında sayılmıştır. (Parlatır-Hazai, *age.*, s. 248).

yaña dutaradı ve eydüridi: “انى لاجد نفس” (17) dutaradı ve eydüridi kim: (10) “انى لاجد نفس”
 Ya‘nī Yemen’den yaña dutaradı ve eydüridi kim: (10) “انى لاجد نفس”
 Ya‘nī Yemen’den
 baña Tañrı nefesiniñ (18) eşeri gelür, yañadın baña Tañrı nefesi-(11)-nüñ eşeri
 dimekdür. gelür, dimekdür.

II. Mansur-ı Hallâc bölümünden:

Tezkiretü'l-evliyâ tercümesi

(*Beyazıt Devlet Ktp. Veliyüddin Ef. 1643/1*)

319b/16 Ve *nağldur* ki çün Manşür’a her (17) kişi taşlar atdılar. Şeyh Şiblî dağı muvâfaqat-ı şer’ için (18) eline bir gül (كول) alup dağı Manşür’a atdı. Çün gül (كول) Manşür’a tokundı (19) hemân-dem Manşür “âh” i[t]di. Pes Şiblî eyitdi: Murâd ne? (20) Bu ne ‘aceb işdür ki cem[î]-i halk saña taşlar atup zağm ururlar [320a/1] mütehammil olup şabr idersin, ben bir gül (كول) ile urduğum için (2) “âh” idersin. Manşür eyitdi: “Yâ Şiblî anlar hüd nādānlardur, bilmezler (3) kim benüm hālüm ne hāldur. Anlaruñ taşı benüm yanumda ma‘zürdur. (4) Ammā sen benüm hālümne āşināsın ve her aḥvālî bilürsin, taş (5) yirine gül (كول) atarsın ve senüñ gülüñ (كوك) baña anlaruñ taşından (6) ağır gelür” didi.

Tezkiretü'l-evliyâ tercümesi

(*Macar Bilimler Akademisi Török F. 33*)

332a/15 Pes her bir kişi taşla atdılar. Şiblî dağı şer’e muvâfaqat eylemegiçün [332b/1] gülile atdı.

Hallâc “âh” eyledi. Eyitdiler: “Bu kamu halk taşla ururlar, (2) “âh” eylemezsin. Şiblî bir gülile urduğıçün “âh” idersin. Mā‘nī nedür?” Eyitdi: (3) “Taş atarlar bilmedin atarlar, ma‘zürdur. Ammā Şiblî bilüp atar, anuñçün “âh” (4) eyledüm” didi.

Karşılaştırmalarımız Muslihuddin Mustafa bin Muhammed el-Ladikî’ye ait bu iki versiyonu, iki ayrı tercüme/eser olarak kabul etmemizi gerektiriyor. Mustafa bin Muhammed’in diğer eserlerinde de benzer durumla karşılaşılıyor:

Tebâreke (Mülk) Sûresi tefsiri

Mustafa bin Muhammed'in dört ayrı beye sunulan *Tebâreke (Mülk) Sûresi* tefsiri Mustafa Özkan'a göre "farklı zamanlarda, ayrı ayrı kişilere sunulmuş olmasından dolayı, nüshalar arasında epeyce fark bulunmaktadır. Bu bakımdan nüshaların her birini ayrı bir eser gibi değerlendirmek gerekir."⁵⁵

Yasin Sûresi tefsiri

Osman Fikri Sertkaya, iki ayrı beye sunulan *Yasin Sûresi* tefsirinin "başlıkları ve metinleri farklı" "nüshaları"ndan bahsetmektedir.⁵⁶ *Yasin Sûresi* tefsirinin Hızır Bey'e sunulan üç nüshasını karşılaştırarak yayımlayan Ayşe Hümeysra Aslantürk'e göre, aynı beye sunulan nüshalardan biri (Millet Ktp., Ali Emirî 58A) "diğer nüshalara nazaran oldukça farklılık" göstermektedir. Aslantürk bu farklılığı, müstensihin metni "meâlen" nakletmesine, "bazan özetleyerek bazen de eklemeler yaparak istinsah" etmesine bağlamaktadır.⁵⁷

Amme Cüzü tefsiri

Mustafa bin Muhammed'in tefsirlerinden biri de *Amme Cüzü* tefsiridir. Mustafa Özkan'ın "Mustafa b. Muhammed'in Amme Cüzü tefsirinin iki nüshası bilinmektedir. Bunlardan biri Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Seminer Kitaplığında (nr. 3779) yer almaktadır... bir nüshası da Yapı Kredi Semet Çifter Araştırma Kütüphanesinde (nr. 873) bulunmaktadır... Edebiyat Fakültesindeki nüsha ile bu nüsha birbirinden epeyce farklıdır. Yazmalar iki ayrı tercüme niteliği taşımaktadır"⁵⁸ sözlerinden müellifimizin *Amme Cüzü* tefsirinin mevcut iki nüshasının da birbirinden epeyce farklı olduğunu anlıyoruz.

İşte *Tezkiretü'l-evliyâ* tercümesinin Aydınoglu Mehmet Bey'e sunulduğuna dair kayıt ihtiva eden nüshaları ile diğer (başında secili girişi ihtiva eden ve etmeyen) nüshaları arasında da aynı ilişki vardır. Biz bu iki versiyonun da Mustafa bin Muhammed'e ait olduğunu düşünüyoruz. Anlaşılan Mustafa bin Muhammed eserini farklı beylere sunarken

⁵⁵ Mustafa Özkan, "Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Ortaya Konan Kuran Tercüme Üzerine-I", *TDED*, XXXIX, İstanbul, 2008, s. 140; Mustafa Özkan, "Eski Anadolu Türkçesinde Yapılan Sure Tefsirleri ve Üveys b. Hoca Osmân b. Emir İlyâs b. Evliyâ'nın Amme Cüzü Tefsiri", *Uluslararası Eski Anadolu Türkçesi Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri (1-2 Aralık 2010)*, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul, 2013, s. 322.

⁵⁶ Sertkaya, *agm.*, s. 99.

⁵⁷ Ayşe Hümeysra Aslantürk, *Hızır Bey Çelebi ve Yâsin-i Şerif Tefsiri*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2007, s. 36. Aslantürk, tefsirin sunulduğu Hızır Bey'i müellif sanmış, Sinan Paşa'nın babası Hızır Çelebi ile aynileştirmiştir. Aslantürk'ün yayını kaynak gösterilerek aynı hata Diyanet Vakfı *İslâm Ansiklopedisi*'nin ilgili maddelerinde de tekrarlanmıştır: Bekir Topaloğlu, "Yâsin Sûresi", *DİA*, C. XLIII, s. 341; Mustafa Sait Yazıcıoğlu, "Hızır Bey", *DİA*, C. XVII, s. 414.

⁵⁸ Özkan, *agm.*, s. 149-150.

mukaddimesinde değişikliklerle yetinmemiş, öncekinin bir nüshası sayılamayacak derece değiştirmiştir. Yani eserini, ithafîye kısmını değiştirip istinsah etme yoluna gitmemiş, takdim-tehir, kısaltma ve eklemelerle adeta yeniden telif etmiştir.

***Kısasu'l-enbiyâ* tercümesi**

Aydınöğlü Mehmet Bey'e adına Türkçeye tercüme edilen eserlerden biri de Sa'lebî'nin *Kısasul-enbiyâsı* (*Kitâbu Arâisi'l-mecâlis fi Kasasi'l-enbiyâ*)'dır. Aydınöğlü Mehmet Bey adına yapılan bu tercümenin iki nüshası bilinmektedir.⁵⁹

1. Bursa YEBEK, Ulucami 2474 (Eski kayıt: Ulucami 21).⁶⁰
2. Türk Dil Kurumu Ktp. Yz. A 145.⁶¹

Eserin mukaddimesinde geçen aşağıdaki cümleler bu tercümenin de Aydınöğlü Mehmet Bey'in isteği üzerine Arapçadan çevrildiğini göstermektedir:

Ammâ andan şoñra ĥudâvendigâr-ı ber-güzîde luğf-ı Kird-gâr meliki'l-
ümerâ'î fi'l-âlemîn nâşır-ı guzâtu'l-müslimîn kâmi'ü'l-kefereti ve'l-

⁵⁹ M. Fuat Köprülü daha önce sadece Bursa nüshası bilinen *Kısasu'l-enbiyâ* tercümesinin **tam bir nüshasının** sonradan Maarif Vekâleti [Millî Eğitim Bakanlığı] tarafından satın alındığını (Köprülüzade Mehmet Fuat, "Anadoluda Türk Dil ve Edebiyatının Tekâmülüne Umumî Bir Bakış-I, XIII ncü Asır", *Yeni Türk Mecmuası*, C. I, Kânunusani 1933, No. 4, s. 282-83); İsmail Hakkı Uzunçarşılı da bir nüshasının "Artvin Mahkeme Reisi Bay Ahmed'de" olduğunu bildirmiştir. (İ. Hakkı Uzunçarşılıoğlu, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1937, s. 81, 2. dipnot). Meriç Ökten, Köprülü ile Uzunçarşılı'nın bahsettikleri nüshanın TDK kitaplığındaki Yz. A 145 nüshası olduğunu tespit etmiştir. (Meriç Ökten, *Sa'lebî'nin Kısasü'l-enbiyâ'sının XIV. Yüzyılda Türkçe Çevirisi (Metin, Sözlük)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2000, s. XLVII). Uzunçarşılı bu yazmayı henüz "Artvin Mahkeme Reisi Bay Ahmet'te" ("Ahmet Şükrü Esen", Ökten, *agt.*, s. XLVII) iken incelemiş 1929 tarihli eserine ithafîye kısmını almıştır. (Uzunçarşılıoğlu, *Kitabeler II*, Ankara, 1929, s. 121, dipnot). Bu kısa alıntının baş tarafı (yaklaşık üç satır!) hâlihazırda TDK nüshasında yoktur. Ökten'e göre "hüsâmü'l-islâmî ve'l-müslimîn ahu'l-mülûki ve's-selâtin...." sözleriyle başlayan (Ökten, *agt.*, s. XLVII) "Ankara [TDK] nüshası, sağlam ve tam bir sayfa ile başlamaktadır. Bu üç satırlık eksikliği izah edememekteyiz" (Ökten, *agt.*, s. XLVIII). Kanaatimce TDK nüshasının başından bir varak sonradan (devir ya da ciltleme esnasında) kopmuştur. Uzunçarşılı eseri incelediğinde bu varak yerinde duruyordu. Kopan bu varanın b yüzünde *besmele*, *hamdele*, *salvele* ve *ithafîye* kısmının baş tarafı vardı. Nitekim metin, 2a'da *ithafîye* kısmından "hüsâmü'l-İslâm ve'l-müslimîn ahu'l-mülûki ve's-selâtin Muĥammed bin Aydın..." sözleriyle devam etmektedir. Himmet Akın'a göre "mütercimi bilinmeyen eserin yazma nushaları pek azdır. Bursada Ulu Câmî ve Kayseri Umumi kütüphanelerinde birer nüshası mevcuttur" (Akın, *age.*, s. XIV, 17. dipnot). Ancak bugün Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesinde eserin herhangi bir nüsha bulunmamaktadır. (bk. Ali Rıza Karabulut, *Kayseri Râşid Efendi Eski Eserler Kütüphanesindeki Türkçe, Farsça, Arapça Yazmalar Kataloğu*, C. 1-2, Mektebe Yay., Ankara, 1995).

⁶⁰ Bu nüsha doktora tezi olarak çalışılmıştır: Meriç Ökten, *Sa'lebî'nin Kısasü'l-enbiyâ'sının XIV. Yüzyılda Türkçe Tercümesi (Metin-Sözlük)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2010.

⁶¹ Bu nüsha yayımlanmıştır: Emine Yılmaz-Nurettin Demir-Murat Küçük, *Kısas-ı Enbiya*, TDK Yay., Ankara, 2013. 1940-1941 yıllarında *Türk Dili-Belâten*'de peş peşe on dördüncü yüzyıl yazmalarından numuneler yayımlayan Ahmet Cevat Emre, *Kısasü'l-enbiya*'nın TDK nüshasının muhtelif yerlerinden numunelere de yer vermiştir. (Seri II, Sayı 1-2, Sonkânun (Ocak) 1940, s. 97-144 (1-48). Emre, bu yazılarını daha sonra *Ondördüncü Asır Betikleri* (TDK Yay., Ankara, 1942) adıyla bir araya toplamıştır. (*Kısas-ı enbiya*'dan numuneler "örnekler" kısmı, s. 1-48). Emre, seçkisine acıklık kazandırmak için metnin aslında olmayan konuya uygun ara başlıklar kullanmak gibi esasa müteallik olmayan bazı tasarruflarda bulunmuştur. Emre'nin seçkisi, Orhan Duru tarafından sadeleştirilerek yayımlanmıştır: *Kısas-ı Enbiya*, Ada Yay., 1978; Yapı Kredi Yay., 1997, 1998.

mütemerridîn, mu'înü'l-melhûfîn, muğîşü'l-mazlûmîn, **mübârizü**'d-devleti ve'**d-dîn** husâmu'l-İslâm ve'l-müslimîn ahu'l-mülûki ve's-selâtin ⁶²
Muhammed bin Aydın e'azze'llâhu enşârehu ve zâ'afe iktidârehu çün bu zâ'ife işâret kıldı ve buyurdı kim 'Arâyis kitâbın Tâzî dilinden Türk diline döndürem. Pes 'âdil pâdişahların buyruğın tutmak ve işâretin yerine getirmek farîzadur. ⁶³

Her iki nüshada mütercimin kimliği hakkında bir kayıt yoktur. Ancak yukarıda bahsedilen Aydınoğlu Mehmet Bey'e sunulan *Tezkiretü'l-evliyâ* tercümesinin mukaddimesinde geçen aşağıdaki cümleler bu tercümenin de aynı mütercime ait olduğu göstermektedir: ⁶⁴

Çün ol hudâvendigâr-ı 'âşık ve ol dîzâr-ı yâr-ı şâdık ol mekârim-i 'avdetü'l-hâlâyık, ol menba'-ı 'irfânü'l-hâkâyık ol *mübârizü*'d-devleti ve'**d-dîn**, ol *Mehmed Gâzî Big ibn-i Aydın ...* (2a) ... ben fakîr-i hâkîr du'âcısına işâret eyledi-kim evliyâ'u'llâh ve meşâyih sözlerinden bir kitâb te'lîf ve taşnîf eyleyem.

Hemân-dem 'ala'r-re'si ve'l-'ayn diyüp 'ulûm bahırına talup 'Arabîde ***Kısaşu'l-enbiyâ*** kitâbın bulup 'Arab dilinden *Türkî* diline dönderdüm. Andan sonra *Pârsîde* işbu ***Tezkiretü'l-evliyâ*** kitâbın bulup *Pârsî* dilinden *Türkî* diline dönderdüm. Ve ol ulunuñ işâretini yerine getürmegi vâcib gördüm. ⁶⁵

M. Esad Coşan, mezkur makalesinde Muslihuddin Mustafa bin Muhammed'in eserlerini tasnif ederken "*d. Tezkiretü'l-evliyâ Tercümesi ve Diğer Eserleri*" alt başlığını kullanmış ancak bu diğer eserlerin isimlerini vermemiştir. Kanaatimizce *Tezkiretü'l-evliyâ* tercümesinin

⁶² "ahu'l-mülûki ve's-selâtin" ifadesini *Mesâlikü'l-ebşâr*'da Aydınoğulları Beyliği hakkında verilen şu bilgi ile *krş.* "Bu ülke diğer ülkelere karşı uzlet halinde olup asude bir surette yaşamaktadır." *bk.* Yücel, *age.*, C. 1, s. 185.

⁶³ Uzunçarşılı, *Kitabeler II*, s. 121, dipnot. Ayrıca *bk.* Mahmud Mesud Koman, *Tuhfe-i Mübârizî (Lübab-ün Nuhab Tercümesi)*, *İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, C. 18, S. 3, İstanbul, 1955, s. 699, 18. dipnot. Bu ithafiyeyi Mustafa bin Muhammed'in daha önce verdiğimiz süre tefsirlerinin özellikle *İhlâs Süresi* tefsirinin ithafiyesiyle karşılaştırmız.

⁶⁴ Aydınoğlu Mehmet Bey adına *Tezkiretü'l-evliyâ*'yı tercüme eden mütercimin yine aynı bey adına *Kıyasu'l-enbiya*'yı da tercüme ettiğine daha önce İsmail Hakkı Uzunçarşılı (Uzunçarşılı, *age.*, s. 105, 260), Hellmut Ritter (Ritter, *agm.*, s. 70/d.) ve Sadık Yazar (*Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi) İstanbul, 2011, s. 123, 205) dikkat çekmişlerdir. Ancak her üç araştırmacıya göre bu tercümelerin mütercimi meçhuldür.

⁶⁵ *Tezkiretü'l-evliyâ* tercümesi Beyazıt Devlet Ktp. Veliyüddin Ef. 1643/1, vr. 1b/12-2a/9. *krş.* Bursa YEBEK, Genel 4999 (Eski kayıt: Müze Kitaplığı E 53/218), vr. 2a/1-8; Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları 26-a, vr. 2a/10-11; 2b/12-13; Süleymaniye Ktp. Mihrişah Sultan 166, vr. 2a/8-11; Beyazıt Devlet Ktp. Beyazıt 3286, vr. 2b/6-8.

mukaddimesindeki bu cümleler Coşan'ın da dikkatini çekmiştir ve *Kısasu'l-enbiyâ* tercümesi, Coşan'ın kasdettiği “diğer eserlerden” biridir.⁶⁶

Kastamonu İl Halk Kütüphanesindeki “Kasas-ı Enbiya” yazmalarına değinen Günay Tümer “*Muslihuddin Mustafa İbn Muhammed el-Lâdikî'ye ait Türkçe bir Kasas-ı Enbiya'nın mevcudiyetini de bu arada zikredelim*” ifadesi de dikkat çekicidir.⁶⁷ Ne yazık ki Tümer, bu nüshanın nerede/kimde olduğunu, bu bilgiyi nereden/kimden aldığını belirtmemiştir.

Sonuç

Feridüddin-i Attar'ın *Tezkiretü'l-evliyâ*'sı farklı zamanlarda farklı kişiler tarafından birkaç kez Türkçeye çevrilmiştir. Tercümelere çoğunun mütercimi belli değildir.

XIV. yüzyılın ilk yarısında Aydınoglu Mehmet Bey (öl. 1334) için yapılan tercümenin mütercimi Muslihuddin Mustafa bin Muhammed el-Ladikî'dir. Muslihuddin Mustafa bin Muhammed, diğer eserleri gibi *Tezkiretü'l-evliyâ* tercümesini de mukaddime ve muhtevasında değişikliklerden sonra başka bir beye de -Göynük Hisar Beyi Umur Bey'e- sunmuştur.

Aydınoglu Mehmet Bey için Sa'lebî'nin *Kitâbu Arâisi'l-mecâlis fi Kasasi'l-enbiyâ* adlı eserinden tercüme edilen *Kısasu'l-enbiyâ* da aynı mütercime -Muslihuddin Mustafa bin Muhammed'e- aittir.

Kaynaklar

- Akın, H. (1968). *Aydın oğulları tarihi hakkında bir araştırma*, 2. baskı. İstanbul: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay.
- Aslantürk, A. H. (2007). *Hızır Bey Çelebi ve Yâsin-i şerif tefsiri*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Bahtiyar, N. (1981). *Tezkiretü'l-evliya 132-155 sayfaları arası transkribesi*. Yayınlanmamış lisans tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- Bayraktar, N. (1995). *Atatürk kitaplığı Osman Ergin yazmaları alfabetik kataloğu II*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi.

⁶⁶ Coşan “*Biz bu eserler hakkında, yeni ve orijinal bilgiler ihtiva edecek olan ayrı bir makale hazırlamak üzereyiz*” (Coşan, *agm.*, s. 104) demiştir. Ancak bu makale yayımlanmamıştır. Coşan'ın vefatından sonra “*hususî kütüphanesinde daktilo edilmiş halde*” bulunan yazıları daha önce çeşitli dergilerde yayımlanan makaleleriyle birlikte basılmıştır: M. Esad Coşan, *Akademik Makaleler*, Server İletişim, İstanbul, 2009). Ancak bunlar arasında da böyle bir makale yoktur.

⁶⁷ Günay Tümer, “Bir Türkçe Kasas-ı Enbiyâ”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XXII, Sayı 1, Ankara, 1978, s. 400. Tümer, daha sonra *İslam Andiklopedisi (DİA)* için yazdığı “*Arâisü'l-mecâlis*” maddesinde eserin Çerkezî ve İznikî tercümelerini zikretmiş ancak Ladikî tercümesinden bahsetmemiştir. bk. Günay Tümer, “*Arâisü'l-mecâlis*”, *DİA*, C. III, İstanbul, 1991, s. 265-266. İsmet Cemiloğlu'nun kütüphanelerde (yurtiçi) *tespit edebildiği Kısasu'l-enbiyâ* tercümeleri arasında Mustafa b. Muhammed adını havi herhangi bir tercümenin bulunmadığını da bu arada belirtelim. bk. İsmet Cemiloğlu, “Kısas-ı Enbiya ve Türkiye Kütüphanelerindeki Kısas-ı Enbiya Nüshaları”, *Türk Kültürü Araştırmaları* 1988, XXVI/2, Ankara, 1989, s. 235-242.

- Birinci Türk Neşriyat Kongresi, 1-5 Mayıs 1939, Raporlar, Teklifler, Müzakere Zabıtları.* (1939). Maarif Vekaleti. [Tıpkıbasım: (1997). Ankara: Edebiyatçılar Derneği Yay.]
- Bodroglıgeti, A. (1968). Farîdûn ‘Attar Tazkîratu’l-avliyâ adlı eserinin ilk Türkçe tercümesi hakkında. *XI. Türk dil kurultayında okunan bilimsel bildiriler 1966.* Ankara: TDK Yay., 87-97.
- Buluç, S. (2007). XIII.-XIV. asır Anadolu Türkçesine giriş. *Makaleler (haz. Zeynep Korkmaz),* Ankara: TDK Yay., 52-69.
- Cemiloğlu, İ. (1989). Kısas-ı Enbiya ve Türkiye kütüphanelerindeki Kısas-ı Enbiya nüshaları. *Türk Kültürü Araştırmaları 1988, XXVI/2,* 235-242.
- Coşan, M. E. (1981). X[I]V. asır Türk yazarlarından Muslihu’d-din, Hamid-oğulları ve Hızır Bey. *Vakıflar Dergisi, XIII,* 101-112. (Aynı makale: Coşan. M. E. (2009) *Akademik makaleler* (editör: Necdet Yılmaz). İstanbul: Server İletişim, 103-122).
- Coşan, M. E. (2008). *Hatiboğlu Muhammed ve eserleri* (editör: Necdet Yılmaz). İstanbul: Server İletişim.
- Coşan, M. E. (2009). *Akademik makaleler* (editör: Necdet Yılmaz). İstanbul: Server İletişim.
- Çetin, A. (2006). On dördüncü yüzyıla ait anonim hadis kitabı olarak bilinen Türkçe eser üzerine. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 19,* 109-123.
- Çetin, A. (2008). Aydınogulları Beyliği’nde Türk edebiyatı. *Türkoloji Kültürü, 1/2,* 85-91.
- Çetin, A. (2014). Sultan II. Murat’a sunulan *Tezkiretü’l-evliyâ* tercümesi üzerine. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 53,* 95-123.
- Çetiner, A. (1981). *Feridüddin Attar hakkında bir araştırma ve Tezkiretü’l-evliya adlı eserinin bir bölümünün transkripsiyonu.* Yayınlanmamış lisans tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- Dağlı, Y.-E. N. İşli-C. Serbest-D. F. Türe (2001). (Fiş tesbiti: O. Bilgin-N. Azamat), *Yapı Kredi Sermet Çifter araştırma kütüphanesi yazmalar kataloğu.* İstanbul: YKY.
- Defter-i kütübhane-i Mihrişah sultan* (1310). Dersaadet (İstanbul): Mürettibiye matbaası.
- Defter-i Kütübhane-i Veliyüddin* (1304). Dersaadet (İstanbul): Mahmut Bey matbaası.
- Duru, O. (haz.) (1998). *Kısas-ı enbiya.* İstanbul: YKY.
- Ebû Abdullah Muhammed ibn Battûta Tancî (2004). *İbn Battûta Seyahatnâmesi.* 2 C. (Çeviri, İnceleme ve Notlar: A. Sait Aykut). İstanbul: YKY.
- Emre, A. C. (1940). Ondördüncü asır yazıtlarından nünuneler: Kasası Enbiya’dan. *Türk Dili-Belleten, Seri II, 1-2,* 97-144 (1-48).
- Emre, A. C. (1942). *Ondördüncü asır betikleri.* Ankara: TDK Yay.

- Ergin, M. (1950) Bursa kitaplıklarındaki Türkçe yazmalar arasında. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi [=TDED]*, IV, 1-2, 103-132.
- Ertaylan, İ. H. (1952). *Ahmed-i Dâ'î hayatı ve eserleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- Ferîdüddîn-i Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ*, Manisa İl Halk Ktp. Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu (45 Ak Ze) 237.
- Hazai, G. (2008). *Die altanatolisch-türkisch übersetzung des Tazkaratu'l-Awliyâ von Fâriuddîn Attâr*, 1. band: text, 2. band: faksimiles. Berlin: Klaus Schwarz Verlag.
- İKTCYK (1946). *İstanbul kitaplıkları tarih ve coğrafya yazmaları kataloğu*, 6. fasikül: *Biyoğrafye ait eserler*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yay.
- Karabulut, A. R. (1995). *Kayseri Râşid Efendi eski eserler kütüphanesindeki Türkçe, Farsça, Arapça yazmalar kataloğu*. 2 C. Ankara: Mektebe Yay.
- Koman, M. M. (1955). Tuhfe-i Mübârizî (Lübab-ün Nuhab tercümesi). *İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 18/3, 689-719.
- Köprülüzade, M. F. (1933). Anadolu'da Türk dil ve edebiyatının tekâmülüne umumî bir bakış-I, XIII ncü asır. *Yeni Türk Mecmuası*, I, 4, 277-292.
- Kurt, M. (1981). *Tezkiretü'l-Evliya (99-132)*. Yayımlanmamış lisans tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- Küçük, S. (2013). *XVI. yüzyıla ait bir Tezkiretü'l-evliyâ tercümesi*. İstanbul: Kesit Yay.
- Levend, A. S. (1998). *Türk edebiyatı tarihi*. 4. baskı. Ankara: TTK Yay.
- Mustafa bin Muhammed, *Tebâreke (Mülk) Sûresi tefsiri*, Millî Kütüphane, Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, (06 Mil) Yz A 8566/1, vr. 1b-59b.
- Nicholson, R. A. (1905). *The Tadhkiratu'l-awliya ("Memoirs of the Saints") of Muhammed ibn İbrahim Faridu'd-din Attar*, (with a critical introduction by Mirza Muhammad b. Abdu'l-Wahhab-ı Qazwîni), part I, Brill, London-Leide: Luzac&Co.-E. J.; part II (1907).
- Ökten, M. (2010). *Sa'lebî'nin Kısasu'l-enbiyâ'sının XIV. yüzyılda Türkçe tercümesi (metin-sözlük)*. Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öngeren, R. (2012). Tezkiretü'l-evliyâ. *DİA*, XLI, 74-75.
- Özkan, M. (2008). Eski Anadolu Türkçesi döneminde ortaya konan Kuran tercümeleri üzerine-I. *TDED*, XXXIX, 115-159.
- Özkan, M. (2013). Eski Anadolu Türkçesinde yapılan sure tefsirleri ve Üveys b. Hoca Osmân b. Emîr İlyâs b. Evliyâ'nın Amme Cüzü tefsiri. *Uluslararası Eski Anadolu Türkçesi*

- araştırmaları çalıştayı bildirileri (1-2 Aralık 2010)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay., 315-368.
- Öztürk, A. (2002). Eğirdir’de yaşamış bir Türk alimi: Muslihuddin Mustafa b. Muhammed. *Tarihi kültürel ekonomik yönleri ile Eğirdir sempozyumu*, 31 Ağustos-01 Eylül 2001. Eğirdir, 729-740.
- Parlatır İ.-G. Hazai (2007). *Macar Bilimler Akademisi kütüphanesi’ndeki Türkçe el yazmaları kataloğu*. Ankara: Tüba.
- Pekolcay N. (1945-46). *Anadolu Türkçesi ile Tazkira al-avliya tercümesinin gramer hususiyetleri*. 2 C. Yayınlanmamış mezuniyet tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
- Pekolcay, N. (1967). Bir Tezkiretü’l-evliyâ tercemesi hakkında. *İslam Düşüncesi*, 1/2, 113-115.
- Pekolcay, N. (2005). *Geçtim dünya üzerinden (haz: Hilâl Feriçatoğlu)*. İstanbul: L&M Yay.
- Rásonyi L. (1968). Feridüddin Atar Tezkere tül-Evliyasının Budapeşte yazması. *XI. Türk dil kurultayında okunan bilimsel bildiriler 1966*. Ankara: TDK Yay., 83-86.
- Ritter, H. (1958). Philologica XIV. Faridüddin ‘Attâr. II. *Oriens*, 11/1-2, 1-76.
- Sarmış, S. (1981). *Feridüddin Attar ve Tezkiretü’l-evliya’ya dair bir inceleme ve bir bölümün transkripsiyonu*. Yayınlanmamış lisans tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- Sertkaya, A. (2015). *Tezkire-i Evliyâ’nın Çağatay Türkçesi çevirisi, Arap ve Uygur harfli Y-yazmaların transkripsiyonlu metni*. İstanbul: Çantay.
- Sertkaya, O. F. (2013). XIV. yüzyıl müfessirlerinden Muhammed oğlu Mustafâ (=Mustafâ bin Muhammed)’in sûre tefsirleri üzerine. *Makaleler-2 (seçme araştırma ve incelemeler)*, İstanbul: Çantay Yay., 84-115. (Aynı metin: (2013). *Uluslararası Eski Anadolu Türkçesi araştırmaları çalıştayı bildirileri (1-2 Aralık 2010)*, (Yayına haz. M. Özkan-E. Doğan), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay., 395-432).
- Sevinçli, V. (2007). *Hatiboğlu: Letâiyfnâme (inceleme-metin-sözlük-ıpkıbasım)*. İstanbul: Töre Yayın Grubu.
- Şeker, M. (2006). *Anadolu’nun Türkleşmesi ve kültürel hayatı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Şeker, M. (2013). Aydınoğullarının kültür hayatı ve Türkçeciliği. *Uluslararası Batı Anadolu beylikleri tarih kültür ve medeniyeti sempozyumu-I: Aydınoğulları tarihi, 04-06 Kasım 2010 (bildiriler)*, (haz. M. Ersan-M. Şeker-C. Kanat). Ankara: TTK Yay., 363-379.
- TarS. (1995). *XII. yüzyıldan beri Türkiye Türkçesiyle yazılmış kitaplardan toplanan tanıklarıyla tarama sözlüğü*. 8 C., 3. baskı. Ankara: TDK Yay.
- Tekin, Ş. (1974). 1343 tarihli bir Eski Anadolu Türkçesi metni ve Türk dili tarihinde ‘olga-bolga’ sorunu. *TDAY-Belleten 1973-74*, 59-157.
- Tezkiretü’l-evliyâ, bk. Feridüddin-i Attâr*

Tezkiretü'l-evliyâ tercümesi, Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmaları K0848.

Tezkiretü'l-evliyâ tercümesi, Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları 1618.

Tezkiretü'l-evliyâ tercümesi, Süleymaniye Ktp. Serez 1800.

Tezkiretü'l-evliyâ tercümesi, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Y-154/[2], vr. 20b-258a.

Tezkiretü'l-evliyâ tercümesi:

Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları 26-a.

Beyazıt Devlet Kütüphanesi Beyazıt 3286.

Beyazıt Devlet Kütüphanesi Veliyüddin Efendi 1643/1.

Bursa YEBEK, Genel 4999 (Eski kayıt: Müze Kitaplığı E 53/218).

Millî Kütüphane Eskişehir İl Halk Ktp. (26 Hk) 326.

Süleymaniye Kütüphanesi Mihrişah Sultan 166.

Tezkiretü'l-evliyâ tercümesi:

Beyazıt Devlet Ktp, Beyazıt 3604.

Kayseri Raşid Efendi Ktp. 1400.

Manisa İl Halk Ktp. (45 Hk) 1290.

Millî Ktp. Adnan Ötüken İl Halk Ktp. Koleksiyonu (06 Hk) 1929.

Millî Ktp. Millî Kütüphane Koleksiyonu (06 MK) Yz A 4157.

Nuruosmaniye Ktp. 2299.

Süleymaniye Ktp. Beşir Ağa 471.

Süleymaniye Ktp. Darülmesnevi 368.

Süleymaniye Ktp. Fatih 4260, 4262.

Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Ef. 4584.

Süleymaniye Ktp. Hekimoğlu 729.

Süleymaniye Ktp. İzmir 466.

Süleymaniye Ktp. Reşid Ef. 476.

Türk Tarih Kurumu Ktp. Y-650.

Yusufağa Ktp. 5014.

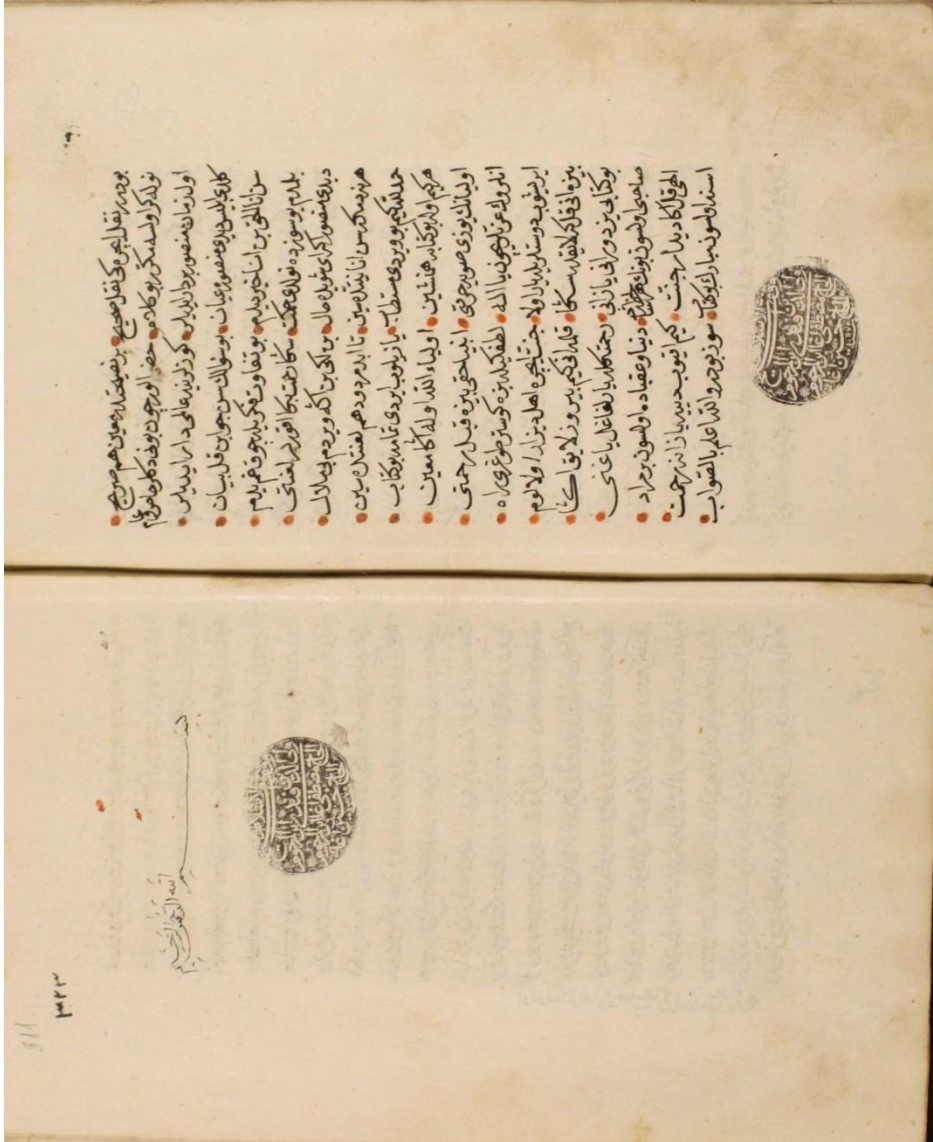
Topaloğlu, B. (2013). Yâsîn Sûresi. *DİA*, XLIII, 340-341.

Tümer, G. (1978). Bir Türkçe Kasas-ı Enbiyâ. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXII/1, 397-404.

- Tümer, G. (1991). Arâisü'l-mecâlis. *DİA*, III, 265-266.
- Türk, A. (1981). *Feridüddin Attar ve Tezkiretü'l-evliya'ya dair bir inceleme ve bir bölümün transkripsiyonu*. Yayınlanmamış lisans tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- Uludağ, S. (2007). *Feridüddin Attâr: Evliya tezkireleri*. İstanbul: Kabalcı Yay.
- Uzunçarşılı, İ. H. *bk.* Uzunçarşılıoğlu, İ. H.
- Uzunçarşılıoğlu, İ. H. (1347/1929). *Afyon Karahisar, Sandıklı, Bolvadin, Çay, İsaklı, Manisa, Birgi, Muğla, Milas, Peçin; Denizli, Isparta, Atabey ve Eğirdir'deki kitabeler ve Sahip, Saruhan, Aydın, Menteşe, İnanç, Hamit oğulları hakkında malûmat* (Anadolu Türk tarihi vesikalarından ikinci kitap) [=Kitabeler III]. İstanbul: Maarif Vekaleti Yay.
- Uzunçarşılıoğlu, İ. H. (1937). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay. [4. Baskı: İ. H. Uzunçarşılı (1988). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.]
- Yazar, S. (2011). *Anadolu sahası klâsik Türk edebiyatında tercüme ve şerh geleneği*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yazıcıoğlu, M. S. (1988). Hızır Bey. *DİA*, XVII, 413-415.
- YEBEK: Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi (Bursa)**
- Yılmaz, E.-N. Demir-M. Küçük (2013). *Kıtas-ı enbiya*. Ankara: TDK Yay.
- Yılmaz, H. (2011). Karaca Beg'in isteğiyle sultan ikinci Murâd adına yazılmış yeni bir "Tezkiretü'l-Evliyâ" tercümesi. *Hakikat*, 216, 44-46.
- Yücel, Y. (1991). *Anadolu Beylikleri hakkında araştırmalar-I*. 2. baskı. Ankara: TTK Yay.

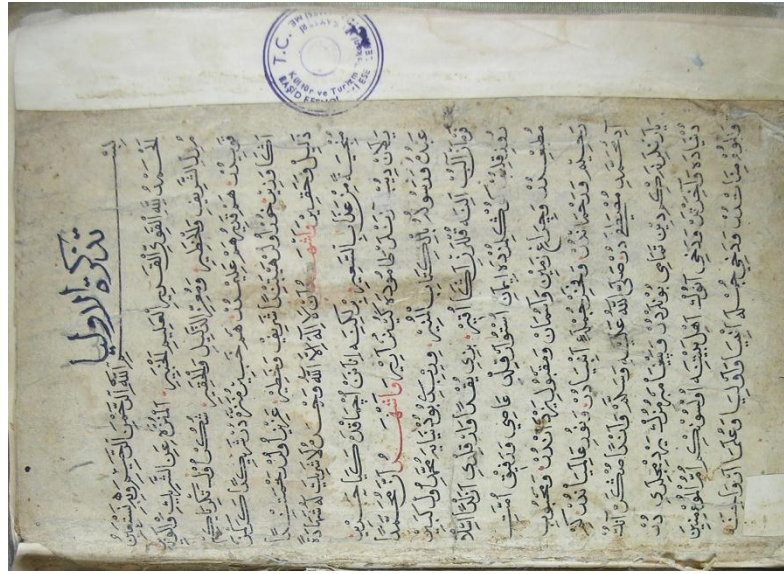

EK-1 Tezkiretü'l-Evliyâ tercümesi, Beyazıt Devlet Ktp. Veliyüddin Efendi 1643/1, vr. 1b-2a

EK-III Tezkiretü'l-evliyâ tercümesi, Beyazıt Devlet Ktp. Beyazıt 3286, vr. 1b-2a

EK-IVb *Tezkiretül-i-evliyâ tercümesi*,
Kayseri Râşid Efendi Ktp. 1400, vr. 1b

EK-IVa *Tebâreke (Mülk) Süresi tefsiri*,
Millî Ktp. (06 Mil) Yz A 8566/1, vr. 1b